

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь — «магістр»)

на тему: **«Концепція публічної сфери у філософії Юргена Габермаса»**

Виконала: студентка
спеціальності 033 Філософія
Червінська Надія Мирославівна

Керівник: Лютий Тарас Володимирович
д.ф.н., професор

Рецензент: Ярош О.А., к.філос.н.
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «Відмінно»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 202_ р.

Київ — 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	C. 2
РОЗДІЛ 1. Контекст розвитку та становлення теоретичних засад Юргена Габермаса.....	C.9
1.1. Ранні роки Юргена Габермаса в контексті формування його філософії.....	C.9
1.2. Франкфуртська школа та її вплив на розвиток філософії Юргена Габермаса.....	C.10
1.3. Подальша кар'єра та поточні теоретичні надбання.....	C.15
РОЗДІЛ 2. Концепція публічної сфери у філософії Юргена Габермаса.....	C.19
2.1. Витоки концепції публічної сфери та її історична еволюція.....	C.19
2.2. Теоретичні основи концепції публічної сфери Юргена Габермаса.....	C.24
2.3. Публічна сфера та теорія комунікативної дії.....	C.36
2.4. Взаємозв'язок публічної сфери з іншими сферами суспільства.....	C.40
РОЗДІЛ 3. Виклики та критика публічної сфери: сучасні підходи до концепції Юргена Габермаса.....	C.45
3.1. Критика концепції публічної сфери та її обмеження в сучасному контексті.....	C.45
3.2. Вплив глобалізації на публічну сферу.....	C.50
3.3. Роль цифрових медіа у розвитку публічної сфери.....	C.54
ВИСНОВКИ	C.59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	C.51

ВСТУП.

Актуальність теми дослідження:

Невпинні технологічні, соціальні та політичні зміни, характерні для сучасного світу, роблять дослідження концепції публічної сфери та її трансформацій як ніколи актуальними. Розвиток цифрових медіа, глобалізація комунікації та фрагментація громадської думки кидають виклик традиційному розумінню публічної сфери як простору раціональних дискусій та демократичної участі. Як зауважує сам Габермас, за кілька останніх десятиліть публічна сфера зазнала фундаментальної трансформації (Habermas, 2006, с. 360), і ця трансформація вимагає критичного осмислення.

Однією з головних тенденцій, що підкреслює актуальність обраної теми, є зміна способів комунікації, як на рівні міжособистісної взаємодії, так і на рівні формування громадської думки, продиктована швидким розвитком цифрових медіа та соціальних мереж. Інтернет став новим публічним простором нашого світу (Castells, 2008, с. 254), де люди можуть залучатися до різних видів діяльності, від особистого самовираження до політичної мобілізації. Втім, інтернет — простір суперечливий, який також можна інструменталізувати для спотворення громадської думки та підриву демократичних цінностей. Сучасна російсько-українська війна засвідчує, як цифрові медіа можуть використовуватися для поширення фейкових наративів та пропаганди, що робить їх не менш потужною зброєю, ніж військова техніка. Саме тому концепція публічної сфери вимагає прискіпливої уваги дослідників.

Окрім цього, актуальність теми зумовлює глобалізація комунікації, що розширила межі публічної сфери. Як зауважує Ненсі Фрейзер, глобалізація створила нові транснаціональні спільноти, які виходять за межі національних держав (Fraser, 2007, с. 80), уможлиблюючи нові форми

солідарності та соціальної активності. Однак глобалізація також оприявнює напругу у глобальній публічній сфері, де існує певна нерівність інтересів глобального півдня та півночі.

Політичні аспекти публічної сфери також відіграють важливу роль у розумінні актуальності дослідження. Зниження довіри до державних інституцій, зростання популізму й авторитаризму, а також поляризація політичного дискурсу, впливають на розвиток публічної сфери. До певної міри, криза демократії, яку ми засвідчуємо, є кризою публічної сфери (Mouffe, 2018, с. 3), яка вимагає від нас нових форм політичної участі. Кожен із описаних контекстів показує, що дослідження концепції публічної сфери, запропонованої Юргеном Габермасом, є не лише актуальним, а й навіть необхідним, оскільки може допомогти нам розуміти сучасні соціальні та політичні процеси, а також вдосконалити простір для демократичної участі та відновити раціональний діалог в публічній сфері.

Стан наукової розробки теми:

Зародки концепції публічної сфери можна простежити ще в період Просвітництва, однак близького до сучасного вигляду вона набуває лише у 20 столітті, зокрема завдяки вкладу Юргена Габермаса, який розробив філософське підґрунтя для розуміння потенціалу та викликів публічної сфери в сучасних демократичних суспільствах. Відтоді дослідження публічної сфери розширилося за допомогою кількох основних підходів, зокрема, феміністичний підхід підкреслює виключення жінок та інших маргіналізованих груп із публічної сфери, закликаючи до більш інклюзивної моделі публічної сфери (Fraser & Benhabib, 1992), в той час як постколоніальний підхід простежує роль імперіалізму, глобалізації та культурних відмінностей у формуванні публічної сфери, підважуючи її західноцентричні тлумачення (Keane, 2003; Buck-Morss, 2009). Окрім цього, проводяться дослідження трансформацій, які зазнає публічна сфера в

цифрову епоху (Нерр, 2013), зокрема у зв'язку зі швидким розвитком цифрових медіа та соціальних мереж (Livingstone, 2014).

Одним із перших українських дослідників, хто почав відкривати нову німецьку філософію та, зокрема, філософію Юргена Габермаса, вітчизняному читачу був Анатолій Єрмоленко. Він займався не лише дослідженням теоретичних засад комунікативної практичної філософії, але й перекладом праць її представників, у тому числі творів Юргена Габермаса.

Незважаючи на вагомі здобутки у дослідженні концепції публічної сфери, їй досі залишаються відкритими декілька питань, зокрема, протиріччя між нормативним та емпіричним вимірами публічної сфери, а також проблемність узгодження ідеалу раціонально-критичного дискурсу з сучасними владними реаліями влади. Окрім цього, одним із головних відкритих питань є роль цифрових медіа та соціальних мереж у трансформації публічної сфери, а також виклики та можливості, які вони створюють для демократичної участі.

Об'єкт і предмет дослідження:

Об'єктом цього дослідження є філософська система Юргена Габермаса. Предметом цього дослідження є концепція публічної сфери, запропонована Габермасом в межах його філософських міркувань.

Мета і завдання дослідження:

Метою дослідження є здійснення аналізу філософської системи Юргена Габермаса у контексті концепції публічної сфери.

Досягнення мети дослідження уможлиблюється за допомогою виконання таких завдань:

- 1) Коротко окреслити інтелектуальний шлях Юргена Габермаса та впливи, яких він зазнав від час становлення своїх теоретичних засад.

- 2) Розглянути витоки концепції публічної сфери та її переосмислення у філософії Юргена Габермаса. Визначити її ключові поняття та характеристики, а також зрозуміти її зв'язок з теорією комунікативної дії та іншими сферами суспільства.
- 3) Проаналізувати сучасні критичні підходи до концепції публічної сфери, розглянувши її обмеження та потенціал в епоху глобалізації та цифрових медіа.

Структура роботи:

Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, та списку використаних джерел.

Перший розділ *«Контекст розвитку та становлення теоретичних засад Юргена Габермаса»* реалізує завдання охарактеризувати філософську систему Юргена Габермаса та впливи, яких він зазнав, усталюючи теоретичні засади своєї концепції. У першому підрозділі коротко розкривається інтелектуальна біографія Юргена Габермаса та контекст історичної доби. У другому підрозділі викладено вплив Франкфуртської школи, зокрема Макса Горкгаймера, Теодора Адорно та Герберта Маркузе на теоретичне становлення філософії Юргена Габермаса. У третьому підрозділі окреслюються подальні інтелектуальні здобутки та теоретичні розробки.

Другий розділ *«Концепція публічної сфери у філософії Юргена Габермаса»* реалізує завдання розглянути витоки концепції публічної сфери та її переосмислення у філософії Юргена Габермаса, зокрема, визначити її основні принципи, а також взаємозв'язки з іншими сферами. У першому підрозділі коротко окреслюється витоки концепції публічної сфери та її історична еволюція, зокрема зародження буржуазної публічної сфери, її трансформації та занепад. У другому підрозділі особлива увага приділяється аналізу теоретичні основи концепції публічної сфери Юргена

Габермаса, зокрема, основним теоретичним поняттям для розуміння публічної сфери, таким як демократія, комунікація, публічність і громадянське суспільство, а також розкриваються ключові елементи концепції публічної сфери та соціальні структури і політичні функції публічної сфери. У третьому підрозділі йдеться про публічну сферу в ширшому контексті теорії комунікативної дії, а у четвертому підрозділі розкривається взаємозв'язок публічної сфери з іншими сферами суспільства, такими як держава та ринок.

Третій розділ *«Виклики та критика публічної сфери: сучасні підходи до концепції Юргена Габермаса»* реалізує завдання розглянути сучасні підходи до концепції публічної сфери, а також її обмеження в контексті глобалізації та розвитку цифрових медіа. У першому підрозділі викладено критичні підходи до концепції публічної сфери. У другому підрозділі проаналізовано вплив глобалізації на публічну сферу. У третьому розділі розкрито роль цифрових медіа у розвитку публічної сфери.

Теоретико-методологічні засади дослідження:

Теоретичні принципи дослідження ґрунтуються на філософії Юргена Габермаса, зокрема на його концепції публічної сфери та теорії комунікативної дії. Дослідження спирається на ідеї та аргументи Габермаса для аналізу природи та трансформацій публічної сфери, а також оцінки її потенціалу та викликів у сучасному світі. Дослідження також використовує комплементарні та альтернативні підходи до публічної сфери, щоб забезпечити детальний та всеохопний аналіз теми дослідження.

Методологічні принципи дослідження базуються на аналітичному, порівняльному та міждисциплінарному підходах, які поєднують текстологічний аналіз, критичну рефлексію та емпіричне спостереження. Стратегія дослідження ґрунтується на ключових принципах логіки, що передбачає ретельний підхід до аргументації, послідовність у розвитку

думки, обґрунтування тверджень на основі аргументів та забезпечення надійності джерел. Серед основних принципів дослідження постає критичний аналіз, що визнає обмеження та упередженість дослідницького процесу. Планомірне втілення теоретико-методологічних засад дозволяє дослідженню реалізувати поставлені завдання, а саме: охарактеризувати філософську систему Юргена Габермаса, розглянути запропоновану ним концепцію публічної сфери та проаналізувати сучасні комплементарні та критичні підходи до неї.

Джерельна база дослідження:

Джерельна база дослідження поділена на першоджерела та дослідницьку літературу. Першоджерелами у цьому дослідженні є праці Юргена Габермаса, що окрім книг включають також численні статті, лекції та інтерв'ю. Дослідницькою літературою, використаною у цій роботі, є матеріали, що аналізують, інтерпретують або коментують первинні джерела, пропонуючи якісний філософський, історичний або культурний аналіз об'єкта та предмета цього дослідження.

Апробація результатів дослідження:

Тези доповіді подано до друку у збірнику міжнародної наукової конференції «Дні науки 2023».

Положення, що виносяться на захист:

1. Філософська концепція публічної сфери Юргена Габермаса забезпечує основу для розуміння ролі комунікації та дискурсу в демократичних суспільствах.

2. Юргена Габермас розглядає публічну сферу як важливий елемент демократії, де громадяни можуть обговорювати соціальні питання, формувати громадську думку та впливати на політичні рішення.
3. Від зародження у 18 столітті, публічна сфера суттєво трансформувалася під впливом таких факторів як глобалізація, поява цифрових технологій, зміни в соціальних структурах та економічних відносинах, що фундаментально змінили її функціонування в сучасних демократичних суспільствах.
4. Габермасова модель публічної сфери передбачає її домінування раціонально-критичного дискурсу, відсутність владної асиметрії, а також її автономію, що обмежує можливості її впровадження у безпосередній реальності.
5. Трансформації публічної сфери у сучасному суспільстві відбуваються під впливом різних факторів, таких як розвиток цифрових медіа, глобалізація та фрагментація громадської думки. Ці зміни підважують концепцію публічної сфери Габермаса, вимагаючи її переоцінки.

РОЗДІЛ 1. Контекст розвитку та становлення теоретичних засад Юргена Габермаса.

Підрозділ 1.1. Ранні роки Юргена Габермаса в контексті становлення його філософії.

Юрген Габермас, один із найвпливовіших сучасних континентальних філософів, народився 18 червня 1929 року в Гумерсбаху, невеликому містечку на заході Німеччини. Інтелектуальна траєкторія Габермаса сформована історичним контекстом, у якому він жив, а також інтелектуальними дебатами та філософськими традиціями, які вплинули на його творчість. Філософ зростав у історично бурхливий для Німеччини період, коли країна намагалася оговтатися від руйнувань Першої світової війни, водночас, переживаючи прихід Адольфа Гітлера та нацистської партії до влади. Ранній досвід Другої світової війни, геноциду та тоталітаризму суттєво вплинули на тематику його філософської творчості, прищепивши Габермасу глибоку відданість демократії та правам людини. Філософ був глибоко вражений невдачами раціонального дискурсу та небезпекою політичних маніпуляцій, то ж його інтелектуальну роботу до певної міри можна розглядати як відповідь на цей досвід (Habermas, 1984, с. 3).

Свій науковий шлях Юрген Габермас розпочав в університетах Геттінгена, Цюриха, а згодом Бона, де він вивчав філософію, історію та німецьку літературу. У цей час він зацікавився працями Емануїла Канта та інших мислителів епохи Просвітництва, які підкреслювали примат розуму, індивідуальної автономії та прагнення до істини. Це раннє знайомство з кантіанською філософією мало вирішальний вплив на пізніші роботи Габермаса (Outhwaite, 1994, с. 7). Під час навчання в Бонському університеті Габермас особисто познайомився із Карлом Отто Апелем, чий

інтерес до американського прагматизму пізніше також вплинув на його теоретизування.

У 1954 році Габермас закінчив докторантуру в Бонні, захистивши дисертацію під назвою «Абсолют та історія. Про суперечності у філософії Шеллінга» (Das Absolute und die Geschichte. Von der Zwiespältigkeit in Schellings Denken). Після отримання докторської дисертації Габермас продовжив вивчати філософію та соціологію у Франкфуртському університеті під патронатом Макса Горкгаймера та Теодора Адорно, ключових теоретиків Франкфуртської школи. Їхня теоретична робота, зосереджена на критиці ідеології та культурної індустрії, мала значний вплив на інтелектуальну траєкторію Габермаса, відігравши вирішальну роль у формуванні його ранніх робіт, зокрема, розумінні суспільства та ролі філософії у вирішенні соціальних проблем (McCarthy, 1978, с. 71).

Підрозділ 2.2. Франкфуртська школа та її вплив на розвиток філософії Юргена Габермаса.

Розвиток теоретичної думки Юргена Габермаса неможливо повністю зрозуміти, не дослідивши впливи його філософію представників Франкфуртської школи, а саме Макса Горкгаймера, Теодора Адорно та Герберта Маркузе. Габермас спирався на ідеї цих критичних теоретиків, водночас суттєво від них відходячи. У своїх ранніх роботах Габермас намагався спиратися на ідеї критичної теорії, але звертався саме до її обмежень.

Теоретична основа комунікативної дії Габермаса була прямою відповіддю на недоліки традиційної критичної теорії та її неспроможність розглянути питання демократії та соціальних змін. Він стверджував, що традиційна критична теорія була надто песимістичною щодо можливостей соціальних змін та зосереджена на негативних аспектах сучасного

суспільства (Whitebook, 1995, с. 61), не спромігшись забезпечити позитивне бачення майбутнього та того, як суспільство може бути трансформовано (McCarthy, 1978, с. 5). Натомість Габермас розробив концепцію комунікативної дії, яка наголошувала на важливості раціонального діалогу та публічного обговорення для досягнення соціальних змін, де громадяни можуть брати участь у колективному вирішенні проблем і прийнятті рішень. (Habermas, 1984, с. 98).

Водночас, «Діалектика просвітництва» Макса Горкгаймера та Теодора Адорно, де філософи досліджували як панування інструментального розуму у сучасному суспільстві призвело до занепаду культури та руйнування суспільства (Horkheimer & Adorno, 2002, с. xiii), забезпечила важливу теоретичну основу для роботи Габермаса про обмеження інструментального розуму та потребу в комунікативній раціональності.

Горкгаймер стверджував, що надмірний акцент Просвітництва на інструментальному розумі призвів до його панування над природою та людьми — процес, який він описав як «діалектику просвітництва» (Horkheimer & Adorno, 2002, с. 6). Саме Горкгаймерова критика інструментального розуму, зокрема, ідея того, що розум став інструментом маніпулювання та контролю над природою та суспільством, мала глибокий вплив на Габермасову теорію комунікативної дії, яку можна розглядати як спробу врятувати емансипаційний потенціал розуму від однобічності інструментальної концепції. Вводячи концепцію комунікативної раціональності, Габермас намагався підкреслити важливість інтерсуб'єктивності та взаєморозуміння на противагу просто інструментальним цілям (Habermas, 1984, с. 10). Окрім цього, Габермас підхопив критику інструментального розуму у своєму аналізі «колонізації життєсвіту», стверджуючи, що системні імперативи посягають на ті сфери

соціального життя, якими має керувати комунікативний розум (Habermas, 1987, с. 304).

Горкгаймер стверджував, що критична теорія має бути спрямована на звільнення індивідів від умов домінування, а також повинна сприяти створенню більш справедливого та егалітарного суспільства (Horkheimer, 1982, с. 246). Габермас розвинув цю ідею, яка стверджує, що комунікативна дія та деліберативна або дорадча демократія можуть слугувати механізмами сприяння суспільним змінам і просуванню соціальної справедливості (Habermas, 1996, с. 286).

Теодор Адорно, інша ключова фігура Франкфуртської школи, також залишив свій відбиток на творчості Габермаса. Адорно виступав проти того типу раціональності, який прагне підвести всі об'єкти до загальних понять і категорій, таким чином стираючи їхню унікальність (Adorno, 1973, с. 5). До певної міри ці погляди відображені Габермасом в концепції комунікативної дії, де розуміння та консенсус потрібно шукати через діалог і порозуміння, а не через нав'язування якихось ідей чи категорій (Habermas, 1984, с. 101).

Критика Адорно «культурної індустрії» також вплинула на творчість Габермаса. Адорно стверджував, що культура масового виробництва служить для маніпулювання масами, що призводить до їхньої політичної пасивності (Adorno and Horkheimer, 1947, с. 120). Габермас використовує цю критику у своєму аналізі публічної сфери, досліджуючи, як засоби масової інформації та публічний дискурс можуть або сприяти, або перешкоджати демократичному обговоренню та політичній участі (Habermas, 1989, с. 160).

Однак, незважаючи на їхні близькі стосунки, Габермас розійшовся з Адорно у поглядах на питання соціальної та політичної участі. Тоді як Адорно зосереджувався на критиці масової культури та споживання, Габермас концентрувався на теоретизуванні щодо можливостей

використання розуму і діалогу для взаємодії з суспільством і його трансформування (Calhoun, 1992, с. 5).

У своїй концепції негативної діалектики Адорно прагнув розкрити протиріччя сучасності, кидаючи таким чином виклик традиційній діалектиці Гегеля та Маркса (Adorno, 1973, с. 3). Габермас прийняв критичний підхід Адорно до розгляду патологій сучасного суспільства, але відхилився від його песимізму та неприйняття можливості позитивної соціальної трансформації. У той час як Адорно скептично ставився до будь-якого потенціалу емансипації в сучасних суспільствах, Габермас вважав, що за допомогою комунікативної дії та розвитку демократичних інститутів можна досягнути більш справедливого суспільства (Habermas, 1996, с. 95-96).

Подібним чином «Одновимірна людина» Герберта Маркузе, в якій він критикував конформістські тенденції сучасного суспільства масового споживання (Marcuse, 1964, с. 4), вплинула на ідеї Габермаса щодо необхідності критичної рефлексії та опору. У своїй впливовій книзі Маркузе проаналізував, як розвинуті індустріальні суспільства створюють толерантність, яка фактично пригнічує альтернативні погляди та обмежує критичне мислення, що й призводить до одновимірного та конформістського суспільства (Marcuse, 1964, с. 3). Ця критика вплинула на Габермасову концепцію життєсвіту, в якому, на його думку, системні імперативи підривають потенціал до критичної рефлексії та автономних дій у тих сферах соціального життя, якими має керувати комунікативна дія (Habermas, 1987, с. 304). Габермас стверджував, що експансія інструментальної раціональності в життєвий світ — сферу повсякденного спілкування та взаємодії — призводить до спотворення комунікативних процесів і втрати справжнього демократичного обговорення (Habermas, 1984, с. 332-337). Виявляючи колонізаційний вплив системних імперативів

на життєвий світ, Габермас намагався діагностувати патології сучасних суспільств і забезпечити нормативну основу для емансипаційних змін.

Варто також зауважити, що роздуми Маркузе про технології та їхній подвійний потенціал як звільнення, так і домінування, також вплинули на Габермаса. У той час як Маркузе бачив технологічну раціональність як форму домінування (Marcuse, 1964, с. 157), Габермас розвинув більш витончений погляд на питання, стверджуючи, що інструментальний розум (який включає й технологічну раціональність) може міститися в життєвому світі, керованому комунікативною дією (Habermas, 1987, с. 318).

Підсумовуючи, слід сказати, що інтелектуальний доробок Макса Горкгаймера, Теодора Адорно та Герберта Маркузе суттєво сформував теоретичну основу філософії Юргена Габермаса. Їхня критика інструментального розуму, негативної діалектики та одновимірного суспільства значною мірою сприяла діагностиці Габермасом патологій сучасних суспільств і сприяла пошуку в них емансипаційного потенціалу. Взаємодія Габермаса з Франкфуртською школою та критичною теорією зіграла вирішальну роль у формуванні його інтелектуального розвитку.

Однак у найважливіших аспектах Юрген Габермас все ж відрізняється від своїх попередників з Франкфуртської школи. Він зберігає більш оптимістичну позицію щодо можливості соціальної трансформації через комунікативну дію, прагнучи розробити більш міцну нормативну основу для критичної теорії, заснованої на потенціалі демократичного обговорення та взаєморозуміння. У цьому Габермас водночас спирався на ідеї Горкгаймера, Адорно та Маркузе, так і заперечував їх, демонструючи постійну актуальність критичного проекту Франкфуртської школи для сучасної соціальної та політичної філософії.

Підрозділ 3.3. Подальша кар'єра та поточні теоретичні надбання.

На пізніших етапах своєї кар'єри Юрген Габермас продовжував робити значний внесок у соціальну та політичну філософію, зосереджуючись на таких питаннях, як майбутнє демократії, соціальна справедливість, права людини та виклики глобалізації. Протягом усієї своєї кар'єри Габермас продовжував займатися широким колом тем і питань, а його робота й досі має значний вплив не лише на філософію, але й політичну теорію та соціологію.

У своїй книзі «Між фактами та нормами» (Фактичність і ефективність???) (“Faktizität und Geltung” Габермас розвинув теорію дискурсу права та демократії, яка мала на меті забезпечити нормативну основу для розуміння потенціалу демократичного обговорення в сучасному світі (Habermas, 1996, с. 3). Спираючись на теорію комунікативної дії, він розробляє комплексну теорію дискурсу права та демократії. Габермас стверджує, що демократичної легітимності можна досягнути лише через процес публічного обговорення, під час якого громадяни братимуть участь у раціональній аргументації, щоб досягти порозуміння з найнагальніших питань (Habermas, 1996, с. 286-288). Саме тут Габермас заглиблюється в потенціал демократичного обговорення в сучасних конституційних державах, пропонуючи нормативну основу для розуміння складного зв'язку між фактичними обмеженнями політичних і соціальних систем, а також морально-етичними принципами, якими керується демократичне прийняття рішень. Власне, вся розроблена Габермасом дискурсивна теорія права та демократії ґрунтується на ідеї, що демократична легітимність може бути досягнута шляхом публічного обговорення. Вона підкреслює важливість процесуальної справедливості, включення різноманітних точок зору та постійного вивчення норм і цінностей, які лежать в основі демократичних інститутів.

Центральним у баченні Габермасом майбутнього демократії є концепція деліберативної або дорадчої демократії, яка передбачає прийняття політичних рішень як процес раціонального, інклюзивного та прозорого публічного обговорення. У цій моделі громадяни долучаються до формування правил і політик, які керують їхнім суспільством, беручи участь у обґрунтованому обговоренні та враховуючи точки зору інших (Habermas, 1996, с. 359-360). Деліберативна демократія відрізняється від більш традиційних моделей представницької демократії, які, як правило, віддають перевагу наданню прав через голосування та переговори між групами інтересів.

Окрім цього, у процесі розробки демократичної теорії Габермас також вивів концепцію «конституційного патріотизму» як засобу виховання почуття спільної ідентичності в різноманітних і плюралістичних суспільствах. Конституційний патріотизм передбачає відданість цінностям і принципам, закріпленим у демократичній конституції, а не культурній, етнічній чи релігійній приналежності (Habermas, 1996, с. 515). Виховуючи лояльність до демократичного процесу та його основоположних принципів, конституційний патріотизм має на меті сприяти соціальній згуртованості та почуттю спільної відповідальності за благополуччя політичної спільноти.

Габермас також продовжив досліджувати проблеми, з якими стикаються сучасні демократії, такі як зникнення громадської довіри до демократичних інститутів, зростання популізму та вплив глобальних економічних сил на формування внутрішньої політики (Habermas, 1996, с. 449-450). Філософ стверджує, що вирішення цих викликів вимагає відродження демократичного обговорення та зміцнення нормативних основ демократичних суспільств.

Останніми роками Габермас не публікував нових великих теоретичних праць, однак філософ продовжує активно висловлюватися про сучасні проблеми. Зокрема, він негативно висловився щодо підтримки

Європою України під час повномасштабного вторгнення росії. У своїй колонці від 2022 року під назвою «Війна і Обурення» (Krieg und Empörung) Габермас назвав вимоги України щодо постачання їй важкого озброєння «моральним шантажем» та «здирництвом», а віру в перемогу України — сумнівною ставкою, оскільки існує ризик того, що росія може натиснути на ядерну кнопку. У результаті, на думку Габермаса, Захід стоїть перед дилемою — або Україна програє, або розпочнеться Третя світова війна (Habermas, 2022). Як представник комунікативної філософії, Габермас пропонує властиве їй рішення — пошук компромісу, який має допомогти усім «зберегти обличчя» та не зазнати військової поразки обом сторонам. Звісно, філософ не говорить, як звучить відомий мем, *«нужно просто перестать стрелять»*, але його слова *«треба зосередитись на тому, щоб якомога швидше припинити руйнування та страждання»* (Habermas, 2022) видаються схожими за змістом. Зрештою, як для людини, сформованої у післявоєнному світі, цілком характерним є переконання необхідності уникати війни будь-якою ціною, а як для представника комунікативної філософії — вірити у можливість досягнення миру у будь-якій ситуації. Комунікативна практична філософія, позиції якої Габермас притримується, само собою націлена на порозуміння. Однак будь-яке порозуміння і досягнення миру — раціональні ситуації, які передбачають взаємне бажання досягнення діалогу, у той час як безліч експертів ще до самого початку повномасштабної війни зазначали ірраціональну сутність панівної в росії ідеології — "a cult of unreason", як про неї висловився історик Тімоті Снайдер у своїй колонці NYTimes (Snyder, 2022), — в той час як геноцид українців на окупованих територіях, який ще досі чекає визнання на міжнародному рівні, також чітко дає зрозуміти позицію росії щодо бажання діалогу, та виключає будь-яку можливість порозуміння. Анатолій Єрмоленко, українських дослідник та перекладач творів Юргена Габермаса, також рішуче розкритикував позицію філософа щодо війни в Україні.

Зокрема, він зазначає, що можливості комунікації мають свої межі, а будь-який діалог із вбивцею апріорі неможливий — вбивці потрібно чинити спротив та намагатися унеможливити його злочинні дії, а не вступати із ним в діалог (Єрмоленко, 2022).

Пізню кар'єру Юргена Габермаса характеризує постійна робота з актуальними соціальними та політичними проблемами. Його робота в цих сферах демонструє актуальність його думки для сучасних дебатів і незмінну важливість критичної теоретичної традиції, яку він допоміг сформувати.

Протягом усієї своєї кар'єри Габермас продовжував розвивати та вдосконалювати свою філософську систему, спираючись на широкий спектр дисциплін і тем, включаючи лінгвістику, соціологію та політичну теорію (Outhwaite, 1994, с. 12).

Юнацькі роки та навчання Юргена Габермаса відіграли вирішальну роль у формуванні його філософського світогляду, який згодом мав значний вплив на сферу філософії та ширший соціальний і політичний дискурс. Філософська система Габермаса є складною та багатогранною, та спирається на різноманітні впливи як зсередини, так і ззовні філософської традиції. Його відданість демократії, правам людини та відкритому діалогу зробили його провідним голосом у боротьбі за справедливе та справедливе суспільство. Розвиток Габермаса як філософа та соціального теоретика можна розуміти як поступове залучення до різноманітних критичних та філософських проблем, а також як відповідь на історичні події та соціальні трансформації, які характеризували 20-е та 21-е століття.

Незважаючи на його численні внески у сферу філософії, Габермас все ж залишається суперечливою фігурою, чиї погляди на демократію, раціональність і роль публічної сфери в сучасному суспільстві часто критикують.

РОЗДІЛ 2. Публічна сфера у філософії Юргена Габермаса.

Підрозділ 2.1. Витоки концепції публічної сфери та її історична еволюція.

Концепція публічної сфери бере свій початок у роботах кількох мислителів та соціальних теоретиків епохи Просвітництва, які цікавилися роллю публічної комунікації та обговорення в сучасних суспільствах. Однак саме Юрген Габермас систематично розвинув і популяризував концепцію публічної сфери у роботі 1962-го року «Структурні перетворення у сфері відкритості» (*Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*). У цій праці Габермас простежує історичну еволюцію публічної сфери та досліджує її значення для розвитку демократичних суспільств.

Історичний розвиток публічної сфери можна розділити на кілька ключових етапів, кожен з яких характеризується різними соціальними, політичними та економічними умовами, які сформували розвиток і функціонування публічної комунікації та обговорення. Зокрема, можна говорити про появу буржуазної публічної сфери, її трансформацію, занепад, а також спроби реконструювати публічну сферу в сучасному контексті.

Витоки публічної сфери Габермас знаходить в 17-му та 18-му століттях у Європі у значних змінах в організації соціального, політичного та економічного життя. Вони були тісно пов'язані із зростанням буржуазії, яка відіграла вирішальну роль у формуванні характеру та функціонування публічної сфери. У цей період феодальні структури поступилися місцем капіталістичним відносинам і сучасній національній державі, а люди з різних соціальних верств почали брати участь у раціонально-критичному дискурсі (Habermas, 1989, с. 27-33). Габермас стверджує, що поява буржуазної публічної сфери відіграла вирішальну роль у розвитку демократичних суспільств, оскільки вона забезпечила громадянам простір

для участі в критичних дискусіях і обговореннях питань, що стосувалися суспільного життя (Habermas, 1989, с. 85-89).

Виникненню буржуазної публічної сфери сприяло кілька соціальних факторів, одним із основних якраз й була поява нового середнього класу, який користувався збільшеною економічною владою та соціальним впливом. Цей новий клас купців і торговців прагнув утвердитися як окрема соціальна група, відокремлена як від аристократії, так і від робітничого класу. Публічна сфера забезпечувала буржуазії платформу для вираження своїх ідей, інтересів і прагнень, сприяючи почуттю спільної ідентичності та колективних дій (Habermas, 1989, с. 11-14).

Поява сучасних національних держав та перехід від абсолютистського правління до більш демократичних форм правління також відіграли вирішальну роль у появі буржуазної публічної сфери. Новий політичний порядок вимагав простору для публічних дебатів і обговорень, де громадяни могли брати участь у дискусіях щодо легітимності та ефективності різних політик, законів та інституцій. Таким чином публічна сфера стала місцем для формування громадської думки (Habermas, 1989, с. 70-74).

Окрім цього, Інтелектуальний і культурний клімат Просвітництва також сприяв виникненню буржуазної публічної сфери. Акцент на розумі, критичному дослідженні та вільному обміні ідеями в епоху Просвітництва сприяв новому духу відкритості та інтелектуальної заінтересованості, який знайшов своє вираження в публічній сфері. Розвитку публічної сфери в цей час сприяло також поширення грамотності та зростання друкованих засобів масової інформації, таких як газети та брошури, що уможливило циркуляцію ідей і сприяло публічним дебатам з різних питань (Habermas, 1989, с. 43). Поширення літературних і філософських творів ще більше стимулювало публічні дебати та циркуляцію ідей, а також розвиток спільної культури критичного обговорення (Habermas, 1989, с. 43). Окрім цього,

важливим фактором була поява кав'ярень, салонів та інших соціальних просторів, де люди з різних прошарків населення могли брати участь в інтелектуальному обміні думками та критичному обговоренні (Habermas, 1989, с. 33). Важливим моментом також був розвиток громадянського суспільства, коли індивіди почали організовуватися в різноманітні асоціації, клуби та організації, які забезпечували платформи для публічних дискусій і циркуляції спільних інтересів (Habermas, 1989, с. 45).

На думку Габермаса, кілька ключових елементів відрізняють публічну сферу від попередніх форм публічної комунікації:

- **Інклюзивність:** публічна сфера відкрита для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, статку чи освіти, сприяючи рівності та можливості повноцінної участі в суспільному житті (Habermas, 1989, с. 36).
- **Раціональність:** публічна сфера характеризується прихильністю до раціонально-критичного дискурсу, в якому учасники беруть участь у аргументованій дискусії, розглядаючи точки зору інших і оцінюючи конкуруючі твердження на основі їх обґрунтованості (Habermas, 1989, с. 56-58).
- **Автономія:** публічна сфера є незалежною як від держави, так і від ринку, дозволяючи громадянам брати участь у критичних дискусіях і обговореннях, не зазнаючи прямого політичного чи економічного тиску (Habermas, 1989, с. 27).
- **Гласність:** публічна сфера базується на принципі відкритого спілкування та вільного обміну ідеями, сприяючи прозорості та підзвітності в обговоренні суспільних питань (Habermas, 1989, с. 52).

Проте Габермас також простежує занепад публічної сфери в 19-му та 20-му століттях в результаті різних соціальних, політичних та економічних факторів, які призвели до фрагментації публічної сфери та послаблення її демократичного потенціалу, порушуючи важливі питання про майбутнє публічної комунікації в сучасних суспільствах (Habermas, 1989, с. 181-198). Одним із ключових факторів, що сприяли цій трансформації, був розвиток засобів масової інформації. Так, нові медіа-форми змістили фокус публічної комунікації з раціонально-критичних дебатів на споживання новин, розваг і реклами, цим самим підриваючи демократичний потенціал публічної сфери (Habermas, 1989, с. 171-177). Як наслідок, публічна сфера стала пасивнішою, оскільки громадяни дедалі більше піддавалися односторонній комунікації та заздалегідь сформованих повідомленням, а не брали участь у активних дебатах і обговореннях (Habermas, 1989, с. 171-177). Іншим важливим фактором занепаду публічної сфери стало розширення культури споживання. З розквітом капіталізму та масовим виробництвом товарів люди почали все більше зосереджуватися на особистому споживанні та приватних інтересах. Ця зміна пріоритетів призвела до фрагментації публічної сфери, оскільки знову ж таки, громадяни стали менш залученими до публічних дискусій і більше заклопотаними своїми індивідуальними потребами та бажаннями (Habermas, 1989, с. 159-165). Окрім цього, концентрація політичної та економічної влади почала зростати в руках лише кількох впливових осіб, корпорацій та інституцій. Мірою того як ці впливові актори отримували більший контроль над медіа та іншими каналами суспільної комунікації, публічна сфера ставала більш схильною до маніпуляцій, що й підривало її автономію та демократичний потенціал. Таке посилення концентрації політичної та економічної влади призвело до втрати автономії публічної сфери та її підпорядкування інтересам держави та ринку (Habermas, 1989, с. 143-148). Варто також відзначити підйом різноманітних ідеологічних рухів і все більш широке використання

пропаганди, адже ідеологічно орієнтовані повідомлення та пропагандистські кампанії часто мали на меті маніпулювання громадською думкою та придушення критичних обговорень, що призвело до більш поляризації публічної сфери, в якій громадяни стали менш схильними брати участь у раціонально-критичному дискурсі та, навпаки, більш схильними до впливу емоційних закликів (Habermas, 1989, с. 194-198). Окрім цього, свою роль у трансформації та занепаді публічної сфери відіграло й розмивання границь між публічною та приватною сферами. Із зростанням впливу мас-медіа межі між громадським і приватним життям перестали бути чіткими, оскільки особисті справи та приватні інтереси почали домінувати в публічному дискурсі, витісняючи більш суттєві дискусії про суспільні проблеми та інтереси (Habermas, 1989, с. 153-157).

Підсумовуючи, трансформацію та занепад публічної сфери можна пояснити складною взаємодією соціальних, політичних та економічних факторів, які мали місце протягом 19-го та 20-го століть. Ці фактори призвели до послаблення демократичного потенціалу публічної сфери та фрагментації публічної комунікації, що породжує важливі питання щодо майбутнього громадського обговорення та демократичної участі в сучасних суспільствах.

Підсумовуючи, можна сказати, що появу буржуазної публічної сфери можна зрозуміти як результат різноманітних соціальних, політичних і культурних факторів, які сформували розвиток сучасних європейських суспільств протягом 17-го та 18-го століть. Цей новий простір для публічної комунікації та обговорення відіграв вирішальну роль у підйомі демократичного врядування та формуванні активного громадянського суспільства, заклавши основу для дебатів про сутність публічної сфери та її функціонування в суспільствах.

Історичний розвиток публічної сфери можна простежити через три основні етапи — поява буржуазної публічної сфери, її трансформація та

занепад. Кожна з цих фаз була сформована конкретними умовами, які вплинули на їхній розвиток і функціонування. Розуміння цієї історичної еволюції має вирішальне значення для вивчення викликів і можливостей, з якими стикається публічна сфера сьогодні, а також для розробки стратегій сприяння демократичній участі та розвитку активної й інклюзивної публічної сфери в майбутньому.

Підрозділ 2.2. Теоретичні основи концепції публічної сфери Юргена Габермаса.

2.2.1. Основні теоретичні поняття для розуміння публічної сфери.

Концепція публічної сфери невід’ємно пов’язана з кількома ключовими теоретичними поняттями, які забезпечують необхідну основу для розуміння її ролі та функції в суспільстві. Ці поняття включають демократію, комунікацію, гласність і громадянське суспільство, а розуміння того, а без розуміння того, як їх інтерпретував Габермас, неможливо повністю охопити те, як він бачив концепцію публічної сфери.

Загальновідомо, що демократія, як політична система, спирається на участь і залучення громадян до суспільного життя, де рішення приймаються шляхом громадського обговорення. Габермас визначає демократію як форму правління, при якій рішення приймаються на основі рівної участі всіх громадян у процесі обговорення, без примусу чи маніпуляцій (Habermas, 1996, с. 275). У контексті публічної сфери демократія розглядається як необхідна умова для функціонування відкритого та інклюзивного простору для публічних дебатів і дискусій. Габермас, зокрема, стверджує, що демократія залежить від існування активної публічної сфери, де громадяни можуть брати участь у раціонально-критичному дискурсі, щоб досягти спільного розуміння та ухвалювати колективні рішення. (Habermas, 1991, с. 37). Таким чином, публічна сфера

відіграє вирішальну роль у просуванні демократичних цінностей. Ця концепція демократії тісно пов'язана з ідеєю публічної сфери, де громадяни беруть участь у раціональних і критичних дебатах для прийняття колективних рішень.

На думку Габермаса, демократична участь вимагає міцного громадянського суспільства, громадяни можуть формувати асоціації та виражати свої інтереси та думки поза межами держави і ринку (Habermas, 1996, с. 338). Тобто громадянське суспільство має вирішальне значення для публічної сфери, оскільки воно забезпечує необхідний простір для публічного дискурсу та політичних дій поза формальними інститутами влади.

Проте відносини між громадянським суспільством і демократією не позбавлені напруги та проблем. Як зазначає Габермас, у громадянському суспільстві можуть домінувати певні групи інтересів або стати фрагментованим, що може підірвати його здатність до демократичного обговорення (Habermas, 1996, с. 338). Крім того, поява нових форм комунікації та інформаційних технологій поставила питання про роль та ефективність традиційних організацій громадянського суспільства в публічній сфері (Couldry, 2012, с. 53).

Комунікація є ще одним ключовим поняттям, яке займає центральне місце в розумінні публічної сфери. Комунікація передбачає обмін інформацією та ідеями між окремими особами чи групами. У контексті публічної сфери комунікація розглядається як життєво важливий елемент у формуванні громадської думки та формування колективної ідентичності. Габермас стверджує, що комунікативна дія передбачає використання мови для участі дискусіях, спрямованих на досягнення спільного розуміння та взаємної згоди. (Habermas, 1984, с. 113). На його думку, комунікація є основою соціального життя, а публічна сфера — це простір, де люди можуть брати участь у комунікативних діях для досягнення порозуміння. За

Габермасом, досягнення взаєморозуміння можливе лише у процесі комунікації, коли індивіди вступають учесний діалог один з одним, щоб створити спільні значення та цінності (Habermas, 1984, с. 25). Завдяки комунікативним діям індивіди можуть також утворювати спільні значення та цінності, які сприяють формуванню почуття ідентичності та приналежності.

Однак критики стверджують, що погляд Габермаса на комунікацію є надто ідеалістичним і не враховує складності владних відносин та їхнього впливу на сучасні суспільства (Chouliaraki, 2013, с. 20). Наприклад, створила нові проблеми для комунікації, оскільки люди часто піддаються впливу алгоритмів і цільової реклами (Bucher, 2017, с. 5).

Гласність також є центральним поняттям для Габермаса. За Габермасом, у контексті публічної сфери вона є важливим аспектом демократичної комунікації, оскільки розглядається як засіб, що допомагає донести проблеми до відома громадськості та надає можливість їх обговорення (Habermas, 1991, с. 28). Завдяки гласності люди можуть зробити так, щоб їхні голоси були почуті та притягнуті до відповідальності тих, хто має владу. Це поняття також стосується способу, у який інформація та ідеї поширюються серед громадськості. У контексті публічної сфери гласність тісно пов'язана з ідеєю прозорості та відкритості спілкування, тобто інформація стає публічною та доступною для критичного обговорення всіма членами суспільства. Габермас стверджує, що Гласність є необхідною для функціонування демократичного суспільства. У демократичній системі всі громадяни повинні мати доступ до однакової інформації та брати участь у громадських обговореннях і процесах прийняття рішень. Без гласності здатність громадян брати участь у суспільному житті обмежена, а в процесах прийняття рішень починають домінувати кілька людей, які мають доступ до інформації та ресурсів.

Згодом інші дослідники також підкреслювали важливість гласності в публічній сфері. Ненсі Фрейзер стверджує, що гласність необхідна для легітимності демократичних процесів прийняття рішень (Fraser, 1990, с. 66). Як і Габермас, вона зазначає, що без гласності рішення часто приймаються за закритими дверима або шляхом кулуарних домовленостей, що підриває легітимність самого процесу прийняття рішень. Відсутність гласності також обмежує здатність маргіналізованих груп кидати виклик домінуючим дискурсам.

Нарешті, громадянське суспільство є також важливим поняттям, тісно пов'язаним з публічною сферою. Громадянське суспільство передбачає простір соціальної та політичної діяльності, що існує поза державою та ринком. На думку Габермаса, саме воно забезпечує необхідну основу для ефективного функціонування публічної сфери — це життєво важлива складова формування громадської думки, забезпеченні підзвітності держави перед громадянами та просування демократичних цінностей (Habermas, 1992, с. 432). Громадянське суспільство забезпечує платформу для участі в колективних обговореннях для вирішення важливих соціальних і політичних проблем.

Одна з головних дискусій у літературі про громадянське суспільство стосується відносин між суспільством і державою. Деякі дослідники стверджують, що громадянське суспільство має бути незалежним від держави та функціонувати як важіль стримування її влади, а інші стверджують, що громадянське суспільство має співпрацювати з державою для досягнення спільних цілей (Keane, 1998, с. 52). Загалом громадянське суспільство є складним і багатогранним поняттям, яке було предметом багатьох дискусій у літературі про публічну сферу. Воно відіграє важливу роль у сприянні залучення громадян до демократичного врядування.

Усі перелічені поняття є ключовими елементами розуміння ролі публічної сфери в суспільстві з погляду філософії Юргена Габермаса. Вони

забезпечують простір для демократичних обговорень, сприяючи відкритому спілкуванню та уможливлуючи гласність.

2.2.2. Ключові принципи концепції публічної сфери.

Публічна сфера, за концепцією Габермаса, характеризується декількома ключовими принципами:

1. Публічна сфера як простір дискурсу.

Поняття публічної сфери Габермаса зосереджено навколо поняття дискурсу. Публічна сфера — це не просто фізичний або віртуальний простір, але вона, по суті, утворюється через комунікативні дії, за допомогою яких індивіди, групи та організації обмінюються ідеями, обговорюють проблеми та колективно формують громадську думку. Це сфера соціального життя, де люди можуть збиратися разом, щоб вільно обговорювати та виявляти суспільні проблеми, і через цей дискурс впливати на політичні дії (Habermas, 1989, с. 49). Тобто за своєю суттю публічна сфера є простором дискурсу. У цьому просторі очікується, що люди залишать осторонь свої приватні інтереси та братимуть участь у раціонально-критичній дискусії, спрямованій на досягнення загального розуміння. Публічна сфера спирається на силу аргументу, причому, в ідеалі перемагає найкращий аргумент, а не статус людини (Habermas, 1984, с. 26). Концепція публічної сфери як простору для дискурсу також підкреслює важливість комунікації та мови. Габермас припускає, що використання мови в публічній сфері за своєю суттю орієнтоване на розуміння та згоду (Habermas, 1984, с. 287). Це ще раз підкреслює, що публічна сфера — це не просто місце для вираження індивідуальних думок, а простір, де діалог і обговорення можуть призвести до консенсусу. Крім того, публічна сфера — це місце, де громадська думка формується через дискурс (Habermas, 1989, с. 102). Звісно, важливо зауважити, що сучасна публічна сфера стикається з

кількома викликами, зокрема впливом засобів масової інформації та економічних інтересів приватних осіб, які можуть спотворювати публічний дискурс і підірвати його критичну функцію.

2. Доступність та інклюзивність публічної сфери.

Доступність та інклюзивність є фундаментальними принципами концепції публічної сфери Габермаса. Ідеальна публічна сфера, на думку філософа, характеризується відкритістю для всіх громадян. В принципі, кожен має до неї доступ і може брати участь у дискусіях, висловлювати свою думку, обговорювати проблеми та робити внесок у формування громадської думки (Habermas, 1989, с. 102). У публічній сфері, як уявляв Габермас, не повинно бути жодних обмежень щодо участі на основі соціально-економічного статусу, статі, раси чи будь-якої іншої форми соціальної чи культурної диференціації (Habermas, 1996, с. 359). Тобто принцип доступності та інклюзивності виходить за межі простого доступу: учасникам має бути не тільки дозволено увійти в публічну сферу, але вони також повинні мати можливість брати повну та рівноправну участь у дискусіях, які відбуваються в ній. Проте цей ідеал інклюзивності, був предметом багатьох дискусій, адже реальна публічна сфера, як історично, так і сучасно, часто не відповідає цьому ідеалу. Буржуазна публічна сфера 18-го та 19-го століть, яку Габермас визначає як історичну модель, складалася переважно з чоловіків і середнього класу, виключаючи участь жінок, робітників та інших маргіналізованих груп (Fraser, 1990, с. 61). Сьогодні, незважаючи на значний прогрес, соціальна нерівність продовжує впливати на здатність людей брати участь у громадському житті. Різниця в освіті, доступі до інформації та інших ресурсів може призвести до нерівних можливостей участі. Крім того, структурні бар'єри, такі як дискримінація, можуть ставати на заваді участі певним груп в публічному житті (Young, 2000, с. 52). Саме тому критики Габермаса виступають за більш інклюзивну концепцію публічної сфери, яка визнає існування таких бар'єрів та прагне

подолати їх для повної та рівної участі будь-яких учасників (Fraser, 1990, с. 67; Young, 2000, с. 110). Однак, незважаючи на цю критику, ідеал доступності та інклюзивності залишається центральною у концепції публічної сфери Габермаса та його ширшому баченні деліберативної демократії.

3. Публічна сфера як місце для раціонально-критичних дискусій.

Раціонально-критична дискусія є ще одним центральним елементом концепції публічної сфери Габермаса. Адже публічна сфера — це простір, де учасники сперечаються, слухають один одного та прагнуть до взаєморозуміння. Однак, мета раціонально-критичної дискусії полягає не стільки в тому, щоб виграти суперечку, скільки в тому, щоб прийти до кращого розуміння співрозмовника та дійсності через аргументований дискурс (Habermas, 1984, с. 26). Раціонально-критична дискусія — це процес діалогу, в якому люди обмінюються аргументами та критично розглядають думки один одного з метою досягнення взаєморозуміння. У публічній сфері, за Габермасом, учасники мають керуватися силою кращого аргументу, а не примусом чи маніпуляцією. Цей ідеал припускає, що учасники здатні критично міркувати, що вони готові вислухати один одного і що вони відкриті змінити свою думку під впливом переконливого аргументу (Habermas, 1984, с. 26). Таким чином, раціонально-критична дискусія передбачає певне ставлення до діалогу та незгоди, вимагаючи поваги до точки зору іншого, бажання проводити добросовісну аргументацію, а також відданості принципам логіки.

Важливо зазначити, що Габермас розглядає раціонально-критичну дискусію як процес, а не стан. Безперервний процес обговорення та критики є тим, що дозволяє публічній сфері відігравати свою роль у сприянні демократичному прийняттю рішень (Habermas, 1989, с. 102). Проте Габермас також усвідомлює проблеми та обмеження раціонально-критичних обговорень на практиці. Соціальна нерівність, владні диспозиції

та вплив засобів масової інформації можуть спотворити публічний дискурс, віддаливши його від раціонально-критичного ідеалу. Незважаючи на ці виклики, Габермас стверджує, що раціонально-критична дискусія залишається вирішальним нормативним орієнтиром для оцінки та покращення функціонування публічної сфери (Habermas, 2006, с. 412).

4. Автономія публічної сфери від держави та ринку.

Габермас підкреслює, що публічна сфера має бути автономною як від держави, так і від ринку. Автономія публічної сфери від держави означає, що вона має діяти незалежно від державного контролю чи впливу. У цьому сенсі публічна сфера слугує форумом для вираження громадської думки, який може стримувати та врівноважувати державну владу (Habermas, 1996, с. 367). Хоча публічна сфера глибоко взаємопов'язана із державою та ринком, її функція є іншою: сприяти утворенню публічного раціонально-критичного дискурсу, який може притягнути до відповідальності як державу (Habermas, 1989, с. 27). Габермас також стверджує, що тиск економічної конкуренції та комерціалізація культури можуть підірвати здатність публічної сфери до раціонально-критичної дискусії (Habermas, 1989, с. 175). Наприклад, комерціалізація засобів масової інформації може призвести до зосередження уваги на розвагах, а не на критичному аналізі, а поширення реклами може спотворити суспільний дискурс, сприяючи споживацтву, а не громадянській активності.

Збереження автономії публічної сфери як від держави, так і від ринку є постійним процесом. Однак, поширення ринку на всі сфери життя розмили межі між публічною сферою, державою та ринком, що ускладнило підтримку незалежності та цілісності публічної сфери (Habermas, 1989, с. 142). Разом з тим, ідеал автономії від держави та ринку залишається центральним у баченні Габермасом публічної сфери, що підкреслює важливість вільного та незалежного простору, де громадяни можуть брати

участь у раціонально-критичних дебатах, формувати громадську думку та брати участь у демократичному прийнятті рішень.

5. Провідна роль публічної сфери у формуванні громадської думки.

У концепції публічної сфери Габермаса громадська думка є одним із тих елементів, що об'єднує громадянське суспільство та державу. Громадська думка виникає в результаті раціонально-критичних дебатів, які відбуваються в публічній сфері, і слугує формою комунікативної влади, яка може впливати на політичні дії (Habermas, 1996, с. 359). Тобто у межах публічної сфери формується громадська думка. Це не просто набір індивідуальних думок, а колективний консенсус, який виникає в процесі громадського обговорення. Ця громадська думка, у свою чергу, може скеровувати та легітимізувати політичні дії (Habermas, 1996, с. 359).

Габермас стверджує, що держава повинна реагувати на громадську думку, враховуючи її в процесі прийняття рішень. Проте він також наголошує, що громадська думка має формуватися через раціонально-критичну дискусію в публічній сфері. Це не просто сукупність індивідуальних уподобань, а результат колективного процесу обговорення та досягнення консенсусу (Habermas, 1984, с. 100). Однак, у сучасному світі фактична роль громадської думки часто не відповідає ідеалу Габермаса. Адже безліч факторів, наприклад, вплив засобів масової інформації, можуть спотворити формування громадської думки та обмежити її здатність керувати політичними діями.

6. Ідеал прозорості у публічній сфері.

Публічна сфера Габермаса характеризується ідеалом прозорості. Публічний дискурс має бути прозорим у тому сенсі, що він відкритий для перевірки, доступний для всіх і вільний від маніпуляцій чи прихованих цілей (Habermas, 1989, с. 102). Це є необхідною умовою функціонування публічної сфери як майданчика для раціонально-критичних дискусій.

Прозорість сприяє підзвітності, дозволяючи громадянам контролювати та критикувати дії тих, хто має владу. Це гарантує, що політичні рішення не приймаються за зачиненими дверима, а підлягають громадському контролю. Прозорість також має вирішальне значення для підтримки легітимності демократичного правління та запобігання зловживанню владою (Habermas, 1989, с. 87). Окрім цього, прозорість сприяє інформованій участі в публічних дискусіях. Якщо громадяни хочуть брати участь у раціонально-критичних дебатах, їм потрібен доступ до достовірної інформації щодо питань, які вони зібралися обговорювати. Це вимагає не лише наявності інформації, а й здатності її зрозуміти та критично оцінити (Habermas, 1984, с. 88).

Однак, й сам Габермас визнає, що на практиці ідеал прозорості часто порушується. Асиметрія влади, інформаційна диспропорція та складність відносин в сучасних суспільствах можуть ускладнити досягнення повної прозорості. Крім того, комерціалізація засобів масової інформації можуть призвести до маніпулювання інформацією та викривлення публічного дискурсу (Habermas, 1989, с. 185). проте ідеал прозорості залишається нормативним стандартом для концепції Габермаса., адже служить критичним орієнтиром для оцінки функціонування публічної сфери та для спрямування зусиль, спрямованих на покращення її демократичного потенціалу.

2.2.3. Соціальні структури та політичні функції публічної сфери.

Публічна сфера формується різними соціальними структурами. Це інститути та механізми, які сприяють публічному дискурсу та обговоренню, до яких належать засоби масової інформації, громадські організації, соціальні мережі та громадські місця (Habermas, 1989, с. 30). Ці структури становлять основу існування публічної сфери та суттєво впливають на її

характер і функції. Серед них можна виділити засоби масової інформації, які сприяють публічному дискурсу та часто встановлюють порядок денний для тих питань, які вважаються важливими. Традиційні форми засобів масової інформації, такі як газети, радіо та телебачення, історично займали центральне місце в публічній сфері (Habermas, 1989, с. 49), але цифрові медіа-платформи все більше починають відігравати в ній вирішальну роль (McChesney, 2008, с. 126). Вони структурують публічну сферу та впливають на характер її дискурсу не лише визначаючи, які питання є вартими уваги, а які маргіналізуються, але й діють як посередник між державою, ринком і громадянами (McChesney, 2008, с. 126).

Громадські організації, в тому числі неурядові, забезпечують важливі платформи для громадських обговорень і колективних дій. Вони представляють різноманітні соціальні інтереси та сприяють різноманітності та поживленню суспільної сфери (Habermas, 1989, с. 30), забезпечуючи платформу для колективних дій та сприяючи розмаїттю поглядів.

Однак, інші дослідники також відзначають важливу роль у функціонуванні публічної сфери громадських просторів, таких як парки, міські площі та громадські центри, що слугують фізичними місцями для публічної взаємодії та дискурсу. Вони створюють простір, де громадяни можуть збиратися, вести особистий діалог і долучатися до обговорень (Carr, 1992, с. 21). Також навчальні заклади, особливо університети, можна розглядати як інституції, що роблять значний внесок у публічну сферу, адже вони сприяють розвитку критичного мислення, заохочують обговорення та продукують дослідження, що можуть якщо не формувати публічний дискурс, то хоча б інформувати його учасників (Giroux, 2002, с. 429). Дослідники також зазначають, що у сучасну епоху такі цифрові платформи, такі як соціальні мережі, онлайн-медіа та інші майданчики стали невід'ємними соціальними структурами публічної сфери. Вони утворили нові простори для публічних дискусій, що дозволяють швидко поширювати

інформацію та брати участь в обговоренні особам, які інакше могли б бути виключені з публічного дискурсу (Dahlgren, 2005, с. 148).

Водночас, на думку Габермаса, публічна сфера виконує також кілька важливих політичних функцій. Вона є тим майданчиком, на якому громадяни можуть обговорювати нагальні питання суспільного інтересу та керувати державною політикою (Habermas, 1989, с. 102). Публічна сфера також є місцем, де держава спілкується зі своїми громадянами, виправдовуючи свої дії та легітимуючи їх. Вона забезпечує платформу, на якій можна притягнути владу до відповідальності. Це місце, де урядові дії та політика перевіряються, критикуються та оскаржуються, забезпечуючи демократичну підзвітність держави. (Baker, 2002, с. 85).

Окрім цього, як стверджує Габермас, публічна сфера служить місцем для переговорів і вирішення суспільних конфліктів. За допомогою раціонально-критичного дискурсу різні інтереси та цінності можна обговорювати та узгоджувати, сприяючи згуртованості в суспільстві (Habermas, 1989, с. 102). Саме в публічній сфері можна знайти консенсус, а там, де здавалося б консенсус неможливий, а розбіжності можна врегулювати мирним способом (Fraser, 1990, с. 57). Окрім цього, публічна сфера також відіграє певну роль у сприянні участі та залученні. Це місце, в якому громадяни дізнаються про суспільні проблеми, розвивають свої бачення та беруть участь у колективних діях — саме таким чином виховуються активні громадяни, що є важливим для життєздатності демократичного суспільства (Dahlgren, 2000, с. 336).

Перелічені політичні функції публічної сфери є вирішальними для функціонування демократичного суспільства. Вони не лише сприяють публічному дискурсу та залученості до нього, але й відіграють центральну роль у забезпеченні демократичної підзвітності та соціальної єдності.

Підрозділ 2.3. Публічна сфера та теорія комунікативної дії.

Концепція публічної сфери Юргена Габермаса є центральною в його ширшому проекті розробки теорії комунікативної дії та деліберативної демократії, які ґрунтуються на ідеї раціонального дискурсу та взаєморозуміння. Теорія комунікативної дії стала важливим етапом у його інтелектуальній траєкторії — кульмінацією попередніх напрацювань про публічну сферу та етику дискурсу. Спершу Габермас розвивав концепцію етики дискурсу, яка прагнула встановити моральну основу, засновану на принципах раціонального спілкування та взаєморозуміння. Етика дискурсу припускає, що моральні норми можна виправдати шляхом раціонального обговорення, в якому учасники прагнуть досягнути консенсусу (Habermas, 1990, с. 66-93). Розвинута Габермасом далі теорія комунікативної дії стверджує, що люди фундаментально орієнтовані на досягнення розуміння через комунікацію і що соціальна взаємодія керується прагненням взаєморозуміння на основі спільних норм і цінностей (Habermas, 1984, с. 285-287).

На думку Габермаса, комунікативна дія в публічній сфері сприяє створенню взаєморозуміння та консенсусу через діалог (Habermas, 1984, с. 105). Наголос Габермаса на раціональному дискурсі в публічній сфері підкреслює необхідність ґрунтувати публічні дискусії на аргументах, які можуть бути критично оцінені та потенційно зрозумілі всіма учасниками, незалежно від їхніх особистих почуттів чи індивідуальних точок зору (Habermas, 1996, с. 322). Проте Габермас визнає, що ідеал публічної сфери як майданчика для комунікативної дії часто скомпрометований на практиці.

У теорії комунікативної дії Габермас вводить кілька основних понять, які забезпечують основу для його ширшої теоретичної надбудови. Одним з таких понять є комунікативна раціональність, що представляє форму раціональності, яка орієнтована на взаєморозуміння та координацію

дій через спілкування. На відміну від інструментальної раціональності, яка орієнтована на ефективне досягнення цілей, комунікативна раціональність наголошує на важливості досягнення консенсусу на основі аргументованого обговорення і встановлення спільних норм і цінностей (Habermas, 1984, с. 332-337). Ця форма раціональності розглядається як основа соціальної взаємодії та функціонування публічної сфери. Однак, Габермас стверджував, що в сучасних суспільствах домінує інструментальна дія, яка призвела до колонізації «життєсвіту» — сфери повсякденного спілкування, культурних традицій і міжособистісних стосунків — системними імперативами (Habermas, 1984, с. 332-337). Коли учасники беруть участь у комунікативній дії, вони заявляють про істинність, правильності та щирість своїх тверджень (Habermas, 1984, с. 99-103). У контексті істини, учасник стверджує, що пропозиційний зміст певного твердження відображає стан справ у світі, у контексті правильності, що учасник вважає певне твердження морально прийнятним у конкретній ситуації, і у контексті щирості, що учасник вірить у істинність свого твердження (Habermas, 1984, с. 22). У процесі комунікативної дії очікується, що учасники будуть готові захищати ці твердження, а такожі піддавати їх критичному розгляду. Метою цього процесу є досягнення взаєморозуміння та консенсусу шляхом раціонального обговорення та вирішення будь-яких розбіжностей щодо претензій на дійсність (Habermas, 1984, с. 99-103).

Життєсвіт (Lebenswelt) — ще одне важливе поняття в теорії комунікативної дії Юргена Габермаса та є центральним в його аналізі викликів, з якими стикаються сучасні суспільства. Життєсвіт можна розуміти як сферу повсякденного спілкування, культурних традицій і міжособистісних стосунків, яка характеризується спільними знаннями та прихильністю до комунікативної раціональності (Habermas, 1984, с. 119-124). Це соціальне середовище, в якому люди формують свою ідентичність,

розвивають свої цінності та беруть участь у змістовному спілкуванні один з одним.

Габермас визначає декілька ключових компонентів життєвого світу, які допомагають структурувати соціальну взаємодію та комунікацію. Серед них культура як спільний простір знань, цінностей, вірувань і традицій, на які люди спираються, щоб зрозуміти світ і спілкуватися один з одним (Habermas, 1984, с. 119-124); суспільство як мережа соціальних відносин та інститутів, які структурують взаємодію індивідів і забезпечують основу для обговорень норм та цінностей (Habermas, 1984, с. 119-124); а також особистість, що передбачає розвиток індивідуальних здібностей у контексті життєсвіту, що формує те, як індивіди беруть участь у комунікативних діях (Habermas, 1984, с. 119-124).

Однак, Габермас стверджує, що центральною проблемою сучасних суспільств є колонізація життєвого світу системою. Система відноситься до соціальних структур та інститутів, які діють відповідно до інструментальної раціональності та в основному керуються імперативами ефективності та оптимізації (Habermas, 1984, с. 273-330). Система включає формальні та інституціональні аспекти суспільства, такі як економіка та держава. Ці системи керуються функціональними імперативами, які віддають перевагу досягненню конкретних цілей, таких як економічне зростання чи політична стабільність, а не якості міжособистісних стосунків і спілкування. Колонізація життєвого світу системою передбачає втручання інструментальної раціональності в області, традиційно керовані комунікативною раціональністю, підриваючи потенціал автентичної комунікації та взаєморозуміння (Habermas, 1984, с. 332). Колонізація відбувається, коли економічні та бюрократичні імперативи починають диктувати норми та цінності суспільного життя, що призводить до фрагментації життєвого світу та послаблення демократичної публічної сфери. Цей процес колонізації послаблює публічну сферу, оскільки люди

стають все більш ізольованими один від одного, а традиційні форми солідарності розмиваються. Цей процес також становить значну загрозу для демократичності публічної сфери, оскільки комунікативна раціональність замінюється інструментальною раціональністю в різних сферах суспільного життя, що обмежує потенціал для критичної дискусії та обговорення (Habermas, 1984, с. 332- 337).

Щоб протистояти негативним наслідкам колонізації життєвого світу, Габермас наголошує на необхідності поживлення публічної сфери та розвитку нових форм демократичного обговорення, які можуть протистояти домінуванню інструментальної раціональності. Стимулюючи міцну публічну сферу та сприяючи комунікативним діям, Габермас стверджує, що можна досягти балансу між імперативами системи та цінностями життєсвіту, забезпечуючи збереження демократичних процесів і потенціал для соціальної взаємодії (Habermas, 1984, с. 398-399).

Однак, у теорії комунікативної дії Габермаса вирішальну роль у сприянні взаєморозумінню, соціальній взаємодії та функціонуванні демократичної публічної сфери відіграють раціональність і аргументація. Раціональність, на думку Габермаса, не обмежується інструментальною раціональністю, яка зосереджена на маніпулюванні середовищем або іншими людьми для обслуговування своїх інтересів.

Аргументація ж дозволяє учасникам розмови брати участь у процесі аргументованого обговорення, під час якого вони представляють і захищають свої точки зору, критикують погляди інших і прагнуть досягти консенсусу на основі спільних норм. і цінності. Процес аргументації керується відданістю ідеалу досягнення взаєморозуміння, а також готовністю піддати власні переконання та припущення критичному розгляду (Habermas, 1984, с. 99-103). Наголос Габермаса на раціональності та аргументації має значні наслідки для соціальної теорії, політичної філософії та вивчення комунікації. Зосереджуючись на потенціалі

аргументованого діалогу та досягненні консенсусу, теорія Габермаса пропонує цінну основу для розуміння динаміки демократичних процесів прийняття рішень, розвитку демократичної публічної сфери та вирішення конфліктів через спілкування.

Нормативний ідеал комунікації в публічній сфері Габермас втілює у концепті «ідеальної комунікативної ситуації». Вона передбачає, що діалог між окремими людьми є вільним від будь-яких обмежень, відкритим для кожного, хто хоче зробити свій внесок, і рівноправним за своєю суттю процесом обміну ідей, що відбувається без будь-яких спотворень чи маніпуляцій та забезпечує рівні можливості участі для кожного (Habermas, 1984, с. 25-26). У такий спосіб концепція ідеальної комунікативної ситуації створює умови для справді демократичного дискурсу. Однак учасники діалогу у публічній сфері повинні дотримуватися певних правил для створення «ідеальної мовленнєвої ситуації», а саме:

- Кожен учасник діалогу, який володіє компетенцією говорити та діяти, має право брати участь у дискурсі. Ця умова підкреслює важливість інклюзивності в будь-якому дискурсі. Вона визнає основоположне право людини висловлюватися та наполягає на тому, щоб усі особи, незалежно від їхнього статусу, мали можливість брати участь у процесі демократичного обговорення.
- Кожному учаснику діалогу дозволено поставити під сумнів будь-яке твердження. Це означає можливість необмеженого критичного аналізу, що дозволяє учасникам ретельно вивчати та піддавати сумніву будь-яке твердження чи аргумент, що є важливим елементом для побудови та розвитку адекватного демократичного суспільства.

- Кожному учаснику діалогу дозволено пропонувати для будь-які твердження. Цей аспект підкреслює важливість свободи висловлювання, адже кожен учасник дискурсу повинен мати право пропонувати нові ідеї чи точки зору. Це заохочує плюралізм думок і сприяє кращому розумінню питань, що обговорюються в суспільстві.
- Кожен учасник діалогу може висловлювати свої бажання та потреби. Це означає, що окрім логічних аргументів чи фактичних тверджень, учасники повинні мати можливість висловити свої суб'єктивні почуття. Це гарантує, що дискурс не є виключно раціональним, але також відображає життєвий досвід учасників.
- Жоден учасник діалогу не може бути примушеним до дій, що перешкоджають йому реалізувати свої права під час комунікації. Це означає, що учасники діалогу мають бути вільним від будь-яких форм примусу, не лише зовнішнього, наприклад, погроз або застосування фізичної сили, так і внутрішнього, як от самоцензура. Це створює безпечний простір для усіх учасників, в якому вони можуть висловлюватися без страху покарання (Habermas, 1984, с. 39).

Звісно, варто ще раз наголосити, що ідеальна мовленнєва ситуація є нормативним концептом, тобто до неї потрібно прагнути, а не описом будь-якої існуючої дискурсивної практики.

Підрозділ 2.4. Взаємозв'язок публічної сфери з іншими сферами суспільства.

У концепції Юргена Габермаса, публічна сфера є посередником між приватною сферою, яка включає індивідів та їхнє безпосереднє соціальне оточення, державою та ринком. Вона відіграє провідну роль у сприянні комунікації, діалогу та взаємодії між цими різними сферами суспільства (Habermas, 1989, с. 27). У приватній сфері люди формують думки, набувають досвіду та розвивають своє почуття ідентичності. Потім вони представляють свої погляди в публічній сфері, збагачуючи дискусію різними точками зору та новим досвідом (Habermas, 1996, с. 359). Натомість державна та ринкова сфери мають більш складні стосунки з публічною сферою. Габермас стверджує, що публічна сфера повинна зберігати певну автономію як від держави, так і від ринку, щоб зберегти свою демократичну функцію. Вона повинна протистояти тому, щоб стати інструментом держави для контролю громадської думки або інструментом ринку для збільшення прибутку (Habermas, 1987, с. 383). Проте держава та ринок також відіграють важливу роль у формуванні умов публічної сфери. Наприклад, державні закони та політика можуть або підтримувати, або перешкоджати вільному потоку інформації та ідей, тоді як ринкові сили можуть впливати на засоби масової інформації та інші платформи для публічної комунікації. Таким чином, публічна сфера не ізольована, а вбудована в ці інші сфери суспільства та взаємодіє з ними (Habermas, 2006, с. 415). Отже, публічна сфера, як її концептуалізує Габермас, не є окремою сутністю, а глибоко переплетена з іншими сферами суспільства.

Хоч публічна сфера та ринок тісно пов'язані, вони також функціонують за різними принципами. Ринок керується логікою капіталізму, де головною метою є максимізація прибутку. Публічна сфера, з іншого боку, керується логікою раціонально-критичного дискурсу, де головною метою є сприяння консенсусу у обговоренні важливих суспільних питань (Habermas, 1989, с. 27). За Габермасом, поява публічної сфери у 18 столітті була тісно пов'язана з розквітом ринкової економіки.

Проте філософ також стверджує, що розвиток капіталізму мав руйнівний вплив на публічну сферу. На його думку, ринок перетворив її на місце товарного обміну та розповсюдження культури споживання. Це, за Габермасом, підірвало критичну функцію публічної сфери та перетворило її на простір для маніпулювання громадською думкою з боку могутніх економічних інтересів (Habermas, 1989, с. 181).

Ринок також впливає на суспільну сферу через сприяння культурі споживання. Посилення комерціалізації суспільного життя може призводити до стирання межі між людиною і споживачем. Це може підірвати суспільну сферу, зміщуючи фокус із громадянської активності та політичної участі на споживчу поведінку. За Габермасом, публічна сфера, яка спочатку виникла як форум для раціонально-критичних дискусій між приватними особами, перетворилася на сцену для демонстрації та споживання товарів. Це супроводжувалося розвитком індустрії мас-медіа, яка в першу чергу керується логікою ринку, прагнучи залучити чим більшу аудиторію (Habermas, 1989, с. 181). Ринок також може формувати громадську думку, впливаючи на цінності та ставлення людей до них. Рекламні та маркетингові стратегії, наприклад, можуть створювати та маніпулювати потребами та бажаннями споживачів, потенційно впливаючи на публічний дискурс (Jhally, 1990, с. 36). Габермас стверджує, що в ринково орієнтованому суспільстві громадська думка стає товаром. Замість того, щоб бути продуктом раціонально-критичних дискусій у публічній сфері, вона часто формується ринковими силами та інструментами (Habermas, 1989, с. 185).

Разом з тим, Габермас впадає, що ринкова конкуренція може стимулювати різноманітність засобів масової інформації. Він також визнає потенціал цифрових технологій у демократизації публічної через створення нових платформ для демократичної участі (Habermas, 2006, с. 423). При цьому, вплив ринку на публічну сферу не є одностороннім, адже громадська

думка, сформована в публічній сфері, може впливати на ринкові тенденції та корпоративну політику.

Для публічної сфери вирішальними є також відносини з державою. В ідеалі публічна сфера служить місцем, де громадяни можуть обговорювати питання, що становлять суспільний інтерес, і через свій дискурс впливати на державну політику (Fraser, 1990, с. 57). Також через публічну сферу держава спілкується зі своїми громадянами, а ті, в свою чергу, можуть притягнути її до відповідальності. Однак ці відносини можуть бути порушені такими речами, як державний контроль над засобами масової інформації та обмеження свободи слова. На думку Габермаса, вплив держави на публічну сферу може бути як прямим, так і непрямим. Держава може безпосередньо впливати на публічну сферу через контроль або регулювання публічних каналів комунікації (Habermas, 1989, с. 168). Хоча це може бути важливим для підтримки стандартів якості та неупередженості, це також може призвести до ризику обмеження свободи вираження поглядів або сприяння державній пропаганді, адже державні медіа можуть стати інструментом пропаганди, якщо їх не регулювати належним чином (Murdock & Golding, 2005, с. 60). Опосередковано держава може формувати публічну сферу через політику, яка впливає на соціально-економічні умови, в яких відбувається публічний дискурс. Наприклад, освітня політика може вплинути на рівень інформованої участі в публічних дискусіях, тоді як політика соціального забезпечення може вплинути на соціальну нерівність, а отже, на інклюзивність публічної сфери (Habermas, 1996, с. 359). Габермас припускає, що у функціонуючій демократії держава повинна поважати автономію публічної сфери, а також створювати сприятливі умови для відкритого, інклюзивного та раціонального-критичного публічного дискурсу. Проте Габермас також визнає важливу роль держави у підтримці інфраструктури публічної сфери та захисті її від посягань ринкових сил. Він виступає за збалансовані відносини, коли

держава та громадська сфера можуть діяти на противагу одне одному, сприяючи активному демократичному процесу (Habermas, 1996, с. 367).

У цій ідеальній публічній сфері закони та політика не просто передаються від держави для пасивного сприйняття громадянами. Натомість вони є предметом бурхливого громадського обговорення, в якому люди можуть критично розглядати та оскаржувати державні закони. Цей процес публічного обговорення сприяє легітимізації законів, гарантуючи, що вони відображають колективну волю громадян (Habermas, 1996, с. 359). Крім того, Габермас наголошує на вирішальній ролі законів у формуванні умов самої публічної сфери. Наприклад, закони, що захищають свободу слова та преси, є основоположними для підтримки життєдіяльності публічної сфери, оскільки вони забезпечують вільний потік інформації та ідей, необхідних для публічних дискусій (Habermas, 2006, с. 415).

При оптимальній взаємодії публічної сфери, ринку та держави, можна досягнути адекватного рівня демократичності суспільства, тоді ж як дисбаланс між цими сферами, наприклад, надмірна комерціалізація публічної сфери або авторитарний державний контроль, можуть підірвати демократичні процеси (Dahlgren, 1995, с. 148). В ідеалі між цими сферами має бути баланс, в якому кожна сфера зберігає власну автономію, а також взаємодіє з іншими таким чином, щоб підтримувати функціонування демократичного суспільства (Habermas, 1989, с. 142).

РОЗДІЛ 3. Виклики та критика публічної сфери: сучасні підходи до концепції Юргена Габермаса.

Підрозділ 3.1. Критика концепції публічної сфери та її обмеження в сучасному контексті.

Концепція публічної сфери Юргена Габермаса зазнала критики із різноманітних позицій та дослідницьких точок зору, хоч й мала великий вплив у багатьох сферах. Зокрема, концепції публічної сфери Габермаса закидають надмірну ідеалізацію комунікативного процесу та нехтування сучасними соціальними реаліями, що робить її непридатною до складних плюралістичних суспільств.

Одна з найбільш важливих критичних зауваг пов'язана її ексклюзивною природою. Зокрема, проблема полягає в тому, що в публічній сфері часто домінують певні групи та особи, обмежуючи доступ і можливості участі в публічному дискурсі інших груп. Габермас описав публічну сферу, що зародилася в буржуазному суспільстві, як простір раціонально-критичного дискурсу серед людей, які мали певну власність. Однак, на думку критиків Габермаса, публічна сфера ніколи не була такою інклюзивною, раціональною чи егалітарною, як він припускав, а значні прошарки суспільства були фактично виключені з публічної сфери. Зокрема, такі критики, як Ненсі Фрейзер, зазначають, що габермасова модель публічної сфери не враховує виключення жінок, людей кольору та робітничих класів. Вона припускає, що публічна сфера — це не єдиний об'єднаний простір, а радше безліч громадськостей, кожна зі своїми різними інтересами та дискурсами (Fraser, 1990, с. 57). Фрейзер, стверджує, що це виключення є не просто історичним фактом функціонування буржуазної публічної сфери, але й структурною проблемою в самій концепції Габермаса. Вона стверджує, що нормативні ідеали публічної сфери — раціональність, критичність та нехтування

статусом мовця — можуть діяти як завуальовані механізми виключення. Габермасова концепція публічної сфери передбачає універсальну раціональність, яка ігнорує культурні та історичні особливості маргіналізованих груп, що призводить до виключення з публічної сфери точок зору, які не відповідають домінуючим нормам раціональності (Fraser, 1990, с. 61).

Фрейзер припускає, що публічна сфера — це не єдиний, об'єднаний простір, а скоріше мережа контр громад — паралельних дискурсивних майданчиків, де маргіналізовані групи артикулюють свої інтереси та цінності, розвивають альтернативні дискурси та мобілізуються для соціальних змін. Визнання цих контргромад, на думку Фрейзер, є важливим для більш інклюзивної та демократичної публічної сфери (Fraser, 1990, с. 67).

Подібним чином Оскар Негт і Александер Клюге у своїй праці «Публічна сфера та досвід. Аналіз буржуазної та пролетарської публічної сфери» (*Öffentlichkeit und Erfahrung: Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*), пропонують концепцію пролетарської публічної сфери для вирішення проблеми виключення робітничого класу з концепції публічної сфери Габермаса. Вони виступають за визнання багатьох суспільних сфер, які ґрунтуються на різноманітному соціальному досвіді.

Така критика ексклюзивної природи публічної сфери залишається важливим нагадуванням про постійні виклики інклюзивності та потребу в забезпеченні рівності в публічних дискурсах.

Іншим важливим моментом концепції публічної сфери Габермаса є, як відзначають дослідники, надмірність раціонально-критичного дискурсу. Критики стверджують, що така зосередженість на раціональності може ігнорувати інші форми вираження та комунікації, які однаково важливі для демократичного дискурсу (Young, 2000, с. 52), та виключити з нього тих,

хто спілкується способами, які зазвичай не визнаються раціональними. Зокрема, Айріс Маріон Янг, припускає, що модель Габермаса може не повною мірою оцінювати такі форми комунікації, як сторітелінг, риторика та прямі свідчення, які можуть передати важливі ідеї та точки зору, які неможливо адекватно охопити лише за допомогою раціональних аргументів. Критика Янг перегукується з феміністською критикою публічної сфери, яка стверджує, що ідеал раціонально-критичного дискурсу може виключати або знецінювати традиційно «жіночі» способи спілкування, такі як емоції та турбота (Fraser, 1990, с. 61). Таким чином дослідниця припускає, що модель Габермаса може ненавмисно відтворювати патріархальні упередження, віддаючи перевагу «чоловічим» формам раціональності.

Майкл Ворнер також критикує фокус Габермаса на раціональності, стверджуючи, що публічна сфера — це не лише раціональна дискусія, а й створення та розповсюдження ідентичностей та стилів життя. Він припускає, що публічність є не просто раціональною структурою, але й світом культури, який формує наше розуміння себе та спільноти (Warner, 2002, с. 67). Хоча Габермас визнає важливість суб'єктивних переживань і емоційного залучення в публічному дискурсі, він стверджує, що вони повинні ґрунтуватися на аргументах, які можна критично дослідити, та які можуть бути потенційно прийняті всіма учасниками дискусії (Habermas, 1996, с. 322). Тим не менш, така критика габермасового наголосу на раціональності підкреслює необхідність більш широкого розуміння комунікації та дискурсу в публічній сфері.

Надмірний наголос на раціональному дискурсі також утворює нереалістичні очікування в досягненні консенсусу, які також стали предметом критики як надто ідеалістичні та потенційно нереальні, адже таке очікування повного консенсусу ігнорує неминучість конфліктів і розбіжностей у плюралістичних демократичних суспільствах (Mouffe, 2000,

с. 103). Зокрема, Шанталь Муфф пропонує «агоністичну» модель демократії, яка приймає конфлікти як постійну рису демократичної політики, ба більше, розглядаючи їх як неминучі і навіть бажані. На її думку, орієнтована на консенсус модель Габермаса не визнає внутрішніх протиріч в політичному житті та способів, у які владні відносини формують публічний дискурс (Mouffe, 2000, с. 103). Вона стверджує, що демократія вимагає не усунення конфлікту, а створення майданчиків, де конфлікт може бути виражений у спосіб, який поважає демократичні принципи. У цьому ж контексті Айріс Меріон Янг критикує ідеал консенсусу Габермаса через потенційну загрозу придушення відмінностей та інакомислення. Янг припускає, що зосередженість на консенсусі може змусити голоси меншості підлаштовуватися під погляди більшості, тим самим підриваючи плюралізм та інклюзивність демократичного дискурсу (Young, 2000, с. 68). Однак, заради справедливості варто відзначити, що Габермас також зазначав, що консенсус не є необхідним результатом комунікативної дії, а її ідеальною передумовою. Він стверджує, що важливим є не досягнення консенсусу як такого, а прихильність до відкритого процесу аргументації, де кожна думка може бути оскаржена і кожен голос може бути почутий (Habermas, 1996, с. 307). Тим не менш, критика Габермасових очікувань консенсусу підкреслює необхідність збалансувати його за допомогою поваги до можливості конфліктів у демократичних суспільствах.

Окрім цього, в бік концепції Габермаса лунала також критика щодо того, що вона враховує владну динаміку в публічній сфері. Критики припускають, що Габермасова модель раціонально-критичної дискусії не повністю пояснює способи, якими відносини влади можуть формувати публічний дискурс, а також, що така нерівність влади може спотворити публічний дискурс і підірвати його демократичний потенціал (Fraser, 1990, с. 60). Наприклад, Ненсі Фрейзер стверджує, що Габермасова модель передбачає рівні умови гри, де всі учасники мають рівні можливості

говорити та бути почутими. Однак вона стверджує, що це рідко трапляється в реальних публічних сферах, які часто відзначаються нерівністю влади. Ці нерівності можуть надавати перевагу певним голосам над іншими та формувати умови та результати публічного дискурсу (Fraser, 1990, с. 60). Крім того, Фрейзер припускає, що модель Габермаса може ненавмисно посилити нерівність в розповсюдженні влади, розглядаючи публічну сферу як нейтральний простір раціональних дискусій. Ігноруючи діючу владну динаміку, публічна сфера може стати простором, де домінуючі групи легітимізують свої інтереси та погляди під виглядом «раціональності» та «консенсусу» (Fraser, 1990, с. 67). У цьому ж сенсі Майкл Уорнер стверджує, що публічна сфера — це не лише простір для раціонального дискурсу та пошуку консенсусу, але й владне поле. Він припускає, що публічність конституюється через виключення із неї та побудову владних ієрархій, і ці владні відносини й визначають те, що можна говорити, хто може говорити та що може бути почутим в публічній сфері (Warner, 2002, с. 67).

Варто зазначити, що одним із ключових аспектів теорії Габермаса є поняття «системи» та «життєсвіту», а також проблеми, які виникають, коли система «колонізує» життєсвіт. Цей процес колонізації, згідно з Габермасом, є ключовою рисою сучасних суспільств і значним джерелом соціальних патологій (Habermas, 1987, с. 356). Габермас стверджує, що в сучасних суспільствах система має тенденцію розширюватися і втручатися в життєсвіт, нав'язуючи власну логіку сферам соціального життя, які раніше керувалися комунікативною дією. Цей процес «колонізації» може підірвати соціальну інтеграцію та призвести до ряду проблем, таких як відчуження та втрата сенсів (Habermas, 1987, с. 372).

Критики ж габермасової концепції відзначають, що поняття колонізації у Габермаса можна розглядати як критику капіталістичної модерності та її тенденції до комерціалізації та інструменталізації соціальних відносин.

Однак деякі з них все ж сумніваються, чи не є таке розрізнення між системою та життєсвітом занадто спрощеним або детерміністським, стверджуючи, що це розрізнення може не повністю відображати складність і динаміку публічного життя, де межі між системою та життєсвітом часто розмиті (McCarthy, 1991, с. 271).

Концепція публічної сфери Юргена Габермаса критикувалася з різноманітних дослідницьких позицій, які намагалися підважити її, підкреслюючи її обмеженість. Однак, попри це, концепція залишається потужною основою для розуміння викликів і протиріч сучасних демократичних суспільств.

Можна сказати, що вона є до певної міри нормативним ідеалом, до якого ми маємо спрямовувати свої зусилля покращення інклюзивності та збільшення демократичного потенціалу публічного дискурсу.

Підрозділ 3.2. Вплив глобалізації на публічну сферу.

Глобалізація суттєво вплинула на природу та функції публічної сфери у сучасному світі. Одним із найбільш значущих наслідків глобалізації є поява глобальної публічної сфери. Це простір, де обговорюються суспільні проблеми, що виходять за межі національних кордонів (Castells, 2008, с. 79). Серед таких проблем можуть бути зміна клімату, права людини або ж глобальна економічна політика. Глобальна публічна сфера розширює сферу публічного дискурсу, оприявнюючи реальну ситуацію, в якій багато викликів, з якими ми стикаємося сьогодні, мають глобальний характер.

Виникненню глобальної публічної сфери сприяв розвиток медіа та цифрових технологій, включаючи Інтернет і соціальні мережі, що зробили революцію в глобальній комунікації. Вони створили простір, де люди, незалежно від свого географічного розташування, можуть брати участь у дискусіях одне з одним. Таким чином, вони уможливили швидке поширення інформації поза національні кордони, створивши простір для

глобальної комунікації (Castells, 2008, с. 80). Соціальні медіа-платформи, такі як Facebook, Twitter і Instagram, не тільки дозволяють швидко поширювати інформацію, але й забезпечують простір для колективних дій. Такі платформи сприяли появі транснаціональних соціальних рухів, демонструючи потенціал цих технологій для мобілізації громадської думки в глобальному масштабі та стимулювання реальних змін у світі (Howard & Hussain, 2013, с. 45). Цифрові технології також демократизували доступ до інформації. Завдяки Інтернету люди в усьому світі можуть отримати доступ до великої кількості інформації та різноманітних точок зору, які раніше були недоступні. Це має наслідки для публічної сфери, оскільки розширює коло людей, які можуть брати участь у публічному дискурсі (Benkler, 2006, р. 174).

Незважаючи на свій потенціал, поява глобальної публічної сфери також породжує чимало проблем. До них належать питання доступності, оскільки не всі особи чи групи осіб мають рівний доступ до цифрових технологій. Крім того, у глобальній публічній сфері часто домінують західні погляди, що призводить до занепокоєння з приводу культурного імперіалізму (Fraser, 2007, с. 20). Ба більше, анонімність, яку забезпечують цифрові платформи, також може призвести до таких проблем, як онлайн-переслідування та ворожнеча (Marwick & Lewis, 2017, с. 22). Хоча цифрові технології суттєво змінили глобальну комунікацію, створивши можливості для більш інклюзивного та різноманітного публічного дискурсу, вони також створили нові суспільні виклики, які необхідно вирішити. Ці виклики підкреслюють необхідність докладати зусиль для того, щоб глобальна публічна сфера була інклюзивною та репрезентувала різноманітні точки зору.

Однак глобалізація також створює виклики для функціонування місцевих і національних публічних сфер. Зростаюче домінування глобальних медіа гігантів, а також стандартизація контенту в цих медіа

може призвести до гомогенізації публічної сфери, де місцеві голоси та погляди маргіналізуються. Це може підірвати роль публічної сфери як майданчику висловлення різноманітних думок (Couldry & Curran, 2003, с. 18). Глобалізація також оприявила зростання наднаціональних інституцій і транснаціональних корпорацій, які можуть мати значний вплив на національні процеси формування політик. Такий вплив може призвести до дефіциту демократії, коли рішення, що стосуються місцевих і національних громад, приймаються на віддалених, часто непідзвітних майданчиках. Це підриває здатність національної публічної сфери впливати на державну політику та притягувати владу до відповідальності (Held & McGrew, 2007, с. 267).

Поширення цифрових технологій у контексті глобалізації також створює проблеми для публічної сфери. Цифровий розрив, коли доступ до цифрових технологій і їх використання розподілені нерівномірно, може маргіналізувати певні групи в публічній сфері. Ті, хто не має доступу до цифрових технологій, можуть брати участь у публічному дискурсі значно більш обмежено (Norris, 2001, с. 4).

Таким чином, хоч глобалізація розширила публічну сферу, вона також створила значні проблеми, які необхідно вирішити, щоб забезпечити її подальшу життєздатність. Вони підкреслюють потребу в глобальному управлінні та регулюванні, щоб гарантувати, що глобальна публічна сфера служить інтересам усіх, а не лише обраних. Це може допомогти усунути розбіжності в доступі до цифрових технологій і вплив глобальних медіа-конгломератів, сприяючи справедливості та включеності в глобальну комунікацію (Held & McGrew, 2007, с. 268). Ситуація вимагає переосмислення нашого розуміння демократії та участі в епоху, коли суспільні проблеми та дискурси все більше виходять за рамки національних кордонів (Held & McGrew, 2007, с. 267).

У добірці текстів та інтерв'ю під назвою «Розколотий Захід» (Der gespaltene Westen) Габермас спробував дати відповідь на виклики, пов'язані з глобалізацією та продовжив досліджувати можливості для розвитку космополітичного політичного порядку, що може допомогти вирішити питання глобальної справедливості та прав людини. Центральним у відповіді Габермаса на виклики глобалізації є концепція космополітичної демократії, яка передбачає глобальний політичний порядок, що характеризується демократичними процесами прийняття рішень, які виходять за межі національних кордонів. Досліджуючи напругу між національним суверенітетом і глобальним управлінням, Габермас прийшов до висновку, що єдиний спосіб забезпечити глобальну справедливість — це створення системи транснаціональних демократичних інституцій, що були б здатні керувати складними глобальними проблемами. (Habermas, 2006, с. 115-116). Згідно з цією моделлю, так інституції глобального управління, як Організація Об'єднаних Націй, мають бути реформовані, щоб бути більш підзвітними та реагувати на потреби та інтереси всіх громадян, а не лише потужних держав (Habermas, 2006, с. 130-131).

Поширюючи принципи комунікативної дії та деліберативної демократії на глобальний рівень, Габермас уявляє публічну сферу, в якій громадяни з різноманітними культурними та політичними середовищами можуть брати участь у аргументованих дебатах і взаєморозумінні, формуючи глобальну політику та норми через процес колективного рішення. виготовлення (Habermas, 2006, с. 91-92). Хоча робота над реалізацією цих ідеалів ще триває, внесок Габермаса дає цінну інформацію та натхнення для тих, хто прагне орієнтуватися в проблемах глобалізації та пропонує конструктивну відповідь на нагальні проблеми, з якими стикаються сучасні демократії. Уявляючи нові форми космополітичної демократії та глобального управління, Габермас прагне забезпечити дотримання цінностей і принципів демократичного обговорення у все більш

взаємопов'язаному світі, сприяючи глобальній справедливості, правам людини та екологічній стійкості.

Однак, глобальне управління також необхідна для боротьби з поширенням дезінформації в епоху цифрових технологій. Дезінформація може спотворити публічний дискурс і підірвати функціонування публічної сфери. Міжнародна співпраця має вирішальне значення для розробки стратегій виявлення та протидії дезінформації, включаючи встановлення глобальних стандартів медіаграмотності та регулювання платформ соціальних медіа (Wardle & Derakhshan, 2017, с. 11).

Нарешті, необхідність глобального управління підкреслює потреба переосмислення нашого розуміння демократії в епоху глобалізації, а також утворення нових моделей глобального демократичного управління, які зможуть краще пристосуватися до складності глобальної публічної сфери. Такі моделі можуть включати більш прямі форми участі, такі як цифрова демократія, а також більшу репрезентацію маргіналізованих голосів на глобальних форумах (Held, 1995, с. 98).

Підсумовуючи, глобалізація суттєво змінила публічну сферу, розширивши її сферу, щоб охопити глобальні проблеми та дискурси. Водночас, виклики, пов'язані з глобалізацією публічної сфери, вимагають нового підходу до управління та регулювання, такого, який здатний вирішити складні питання нашого взаємопов'язаного світу.

Підрозділ 3.3. Роль цифрових медіа у розвитку публічної сфери.

Поява цифрових медіа суттєво змінила публічну сферу, розширивши її охоплення, змінивши її динаміку та створивши нові виклики. Цифрові медіа започаткували нову еру демократизації публічного дискурсу, створивши платформи, які дають змогу ширшому колу осіб брати участь у дискусіях, висловлювати свої думки та сприяти формуванню громадської

думки. Це контрастує з традиційними засобами масової інформації, де лише невелика група еліт часто контролює виробництво та поширення інформації (Paracharissi, 2002, с. 9). До появи цифрових медіа участь у публічному дискурсі часто обмежувалася різними бар'єрами, зокрема контролем медіа, браком ресурсів і географічною віддаленістю. Цифрові медіа значною мірою усунули ці бар'єри, дозволивши людям висловлювати свої думки і ділитися своїм досвідом незалежно від їхнього місцезнаходження чи соціально-економічного статусу (Benkler, 2006, с. 212).

Однією з ключових особливостей цифрових медіа, яка сприяє демократизації дискурсу, є здатність поширювати контент, створений користувачами. Такі платформи, як YouTube, Twitter, Facebook, дозволяють користувачам створювати вміст і ділитися ним, фактично перетворюючи споживачів інформації водночас на її виробників. Ця зміна має значні наслідки для публічної сфери, оскільки розширює діапазон точок зору, які можуть бути висловленими в публічному дискурсі (Bruns, 2008, с. 15).

Цифрові медіа також створюють нові форми колективного інтелекту через краудсорсинг, коли знання та думки великої групи людей агрегуються для формування колективної відповіді на проблему чи запитання. Це можна побачити на таких платформах, як Wikipedia, де користувачі спільно створюють і редагують вміст, а також на різних онлайн-форумах і розділах коментарів, де можна висловлювати та обговорювати різноманітні точки зору (Howe, 2008, с. 9). Розширений доступ до інформації, а також можливість обмінюватися цією інформацією та обговорювати її, також сприяли підвищенню прозорості та підзвітності, особливо це стосується до національних урядів та державних інститутів. Громадяни можуть використовувати цифрові медіа для їхнього моніторингу та критики, сприяючи більш інформованому та критичному публічному дискурсу (Howard, 2010, с. 176).

Цифрові медіа, особливо інтернет і соціальні медіа-платформи, безпрецедентно розширили охоплення публічної сфери, долаючи географічні та часові кордони, сприяючи таким чином глобальним дискусіям. Цифрові медіа-платформи працюють цілодобово, що дозволяє обговорювати будь-що в режимі реального часу, не обмеженого часовими поясами чи робочим часом. Саме це дозволяє постійно брати участь у публічному дискурсі, пришвидшуючи реакцію на конкретні події та також спрощуючи їхнє обговорення (Paracharissi, 2002, с. 20). Те, як інтернет дозволяє обговорювати суспільні питання в режимі реального часу з учасниками з різних куточків світу, тобто глобальне, якщо не сказати тотальне, охоплення, й призвело до утворення глобальної публічної сфери (Castells, 2008, с. 78), згаданої раніше.

Окрім цього, соціальні мережі мають потенціал для швидкого поширення інформації та ідей серед великої кількості людей — це те явище, яке дуже часто називають «вірусністю». Це дозволяє швидко формувати і трансформувати громадську думку в глобальному масштабі (Howard & Hussain, 2013, с. 45).

Незважаючи на те, що цифрові медіа розширили та демократизували публічну сферу, вони також створюють проблеми, однією з найпомітніших є фрагментація публічного дискурсу. Цифрові медіа, зокрема соціальні мережі та пошукові системи, часто використовують алгоритми для персоналізації вмісту, який бачать люди, на основі їхньої попередньої поведінки, інтересів і соціальних зв'язків. Ця персоналізація утворює «фільтровані бульбашки», в яких люди в першу чергу взаємодіють з тими точками зору, які збігаються з їхніми власними, залишаючись ізольованими від протилежних поглядів (Pariser, 2011, с. 9). Таким чином публічний дискурс розділяється за ідеологічними ознаками, що й призводить до фрагментації публічної сфери. З концепцією фільтруючих бульбашок пов'язаний «ефект ехокамери», який передбачає, що у цифрових медіа

люди наслідують або взаємодіють лише з тими, хто поділяє схожі погляди, що призводить до зміцнення існуючих переконань і маргіналізації протилежних поглядів. Наслідком цього є серія ізольованих однорідних груп, які рідко взаємодіють одна з одною, тим самим підриваючи функцію публічної сфери як простору взаємодії (Sunstein, 2007, с. 60). Окрім цього, фрагментації публічної сфери сприяє й велика кількість цифрових медіа-платформ. Різні платформи часто задовольняють різні інтереси, демографічні чи ідеологічні уподобання, що призводить до ситуації в публічній сфері, за якої різні групи спілкуються в межах вибраних ними платформ із незначною міжплатформною взаємодією (Van Dijck & Poell, 2013, с. 5).

Фрагментація публічної сфери також може посилюватися поширенням дезінформації та фейкових новин у цифрових медіа. Це може ще більше поляризувати громадську думку та створити окремі реальності, де важко досягти консенсусу, що підриває можливість раціонально-критичної дискусії (Lewandowsky, Ecker, & Cook, 2017, с. 359).

Розвиток цифрових медіа, особливо платформ соціальних медіа, приніс із собою тривожне збільшення поширеності та впливу дезінформації та фейкових новин. Це явище є серйозним викликом для функціонування публічної сфери. Дезінформація передбачає навмисне створення та поширення інформації, яка є завідомо неправдивою, з наміром ввести в оману, часто заради політичної чи економічної вигоди. Фейкові новини, які є частиною дезінформації, зазвичай імітують правдиві новини, що ускладнює для аудиторії розрізнення між справжніми та неправдивими повідомленнями (Wardle & Derakhshan, 2017, с. 11). Цифрові медіа забезпечують ідеальне середовище для розповсюдження дезінформації завдяки їх охопленню, швидкості та алгоритмам, які часто сприяють поширенню сенсаційного та суперечливого контенту. Вони можуть використовуватися зловмисниками для маніпулювання громадською

думкою та втручання в демократичні процеси (Allcott & Gentzkow, 2017, с. 213). Окрім цього, поширення дезінформації та фейкових новин може похитнути довіру до традиційних джерел новин та інституцій, що може підірвати публічну сферу, пригнічуючи раціонально-критичну дискусію (Lewandowsky, Ecker, & Cook, 2017, с. 359).

Боротьба з дезінформацією — складне завдання для публічної сфери. Хоча платформи впровадили алгоритми перевірки фактів та виявлення фейкових новин, ці зусилля все ж не надто ефективні в зв'язку з швидкістю поширення неправдивої інформації (Marwick & Lewis, 2017, с. 21). У цьому контексті можна побачити необхідність глобального управління для боротьби з поширенням дезінформації, адже міжнародна співпраця може мати вирішальне значення для розробки стратегій виявлення та протидії дезінформації, включаючи встановлення глобальних стандартів медіаграмотності та регулювання платформ соціальних медіа (Wardle & Derakhshan, 2017, с. 11).

Зрештою, варто відзначити, що хоч цифрові медіа й мають глибокий вплив на публічну сферу, демократизуючи дискурс та розширюючи її охоплення, вони також призводять до її фрагментації через утворення «фільтрованих бульбашок», «ехокамер», безліч платформ, а також до поширення дезінформації. Розуміння можливостей та викликів, які постають із розвитком цифрових медіа в сучасну епоху цифрових технологій є ключовим завданням для розуміння того, як ми можемо підтримувати публічну сферу.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено аналіз інтелектуальних витоків філософії Юргена Габермаса в цілому, та стосовно концепції публічної сфери та її трансформацій зокрема. Досліджено основні її характеристики, а також потенціал та обмеження в сучасних реаліях.

У першому розділі простежено ранні роки Юргена Габермаса та історичний контекст доби, в якій він формувався. Проаналізовано вплив Франкфуртської школи, зокрема Макса Горкгаймера, Теодора Адорно та Герберта Маркузе на теоретичне становлення філософії Юргена Габермаса, а також схарактеризовано його подальші інтелектуальні здобутки. Концепція Габермаса вийшла далеко за межі Франкфуртської школи, розвинувши унікальну філософську перспективу, зосереджену навколо таких понять, як публічна сфера та комунікативна дія. Однак, розділ дає зрозуміти, що ці основні поняття були сформовані під впливом його інтелектуального середовища та контексту доби. Незважаючи на еволюцію думки Юргена Габермаса, теми демократії та прав людини залишилися в центрі його філософських інтересів. Розділ заклав основу для подальшого дослідження та заглиблення в специфіку філософії Габермаса, зокрема щодо його концепції публічної сфери.

Другий розділ присвячено безпосередньому розгляду концепції публічної сфери Юргена Габермаса. У ньому простежено історичну еволюцію публічної сфери від її зародження у 18 столітті як буржуазної публічної сфери, до її трансформації, занепаду та реконцептуалізації у формулюванні Габермаса. У розділі детально викладено теоретичні основи розуміння Габермасом публічної сфери, зокрема її основні поняття, такі як демократія, комунікація, публічність та громадянське суспільство, а також головні принципи, так як доступність та інклюзивність, примат раціонально-критичного дискурсу, автономія публічної сфери та інші.

Окрім цього, розглянути взаємозв'язок концепції публічної сфери з теорією комунікативної дії, ще одним центральним компонентом філософії Габермаса. У цьому розділі також розкрито взаємодію публічної сфери з іншими сферами суспільства, такими як держава та ринок, та наголошено на динамічному та взаємопов'язаному характері цих соціальних структур.

Третій розділ роботи дослідив сучасні виклики, перед якими постала концепція публічної сфери, зокрема, її трансформації під впливом глобалізації та поширення цифрових медіа. У цьому розділі критично досліджується, як глобалізація та цифрові медіа одночасно розширюють і ускладнюють публічну сферу, змінюючи способи, якими залучення до публічного дискурсу. Окрім цього, проаналізовано критичні підходи до Габермасової концепції публічної сфери, що акцентують на її обмеженнях в сучасному світі та недоліках, таких як ексклюзивний характер, надмірний акцент на раціональності, нереалістичні очікування щодо консенсусу, нехтування владною динамікою та інші. Ця критика відображає складність сучасного плюралістичного суспільства та оприявнює виклики, які воно ставить перед нормативними ідеалами публічної сфери. Розділ надає ретельний аналіз сучасних проблем, перед якими постає Габермасова концепція публічної сфери. Взаємодія цих викликів із теоретичними основами публічної сфери, як описано у другому розділі, забезпечує комплексну оцінку актуальності та застосовності концепції публічної сфери Юргена Габермаса в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Adorno, T. W. (1973). *Negative Dialectics*. (E. B. Ashton, Trans.). Routledge.
- Adorno, T., & Horkheimer, M. (1947). *Dialectic of Enlightenment*. Verso.
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). *Social Media and Fake News in the 2016 Election*. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. University of Chicago Press.
- Baker, C. E. (2002). *Media, Markets, and Democracy*. Cambridge University Press.
- Baker, C. E. (2007). *Media Concentration and Democracy: Why Ownership Matters*. Cambridge University Press.
- Barendt, E. (2005). *Freedom of Speech*. Oxford University Press.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the self: Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. New York: Routledge.
- Benhabib, S. (Ed.). (1992). *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical Essays on The Philosophical Discourse of Modernity*. MIT Press.
- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press.
- Bimber, B., Flanagin, A. J., & Stohl, C. (2012). *Collective action in organizations: Interaction and engagement in an era of technological change*. Cambridge University Press.
- Bohman, J. (1996). *Public Deliberation: Pluralism, Complexity, and Democracy*. MIT Press.
- Brown, G. (2002). *Queer Moves: Dance and Gay Culture*. *Handbook of Lesbian and Gay Studies* (pp. 209-223). SAGE.
- Bruns, A. (2008). *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond: From Production to Producership*. Peter Lang.
- Bucher, T. (2017). *The algorithmic imaginary: exploring the ordinary affects of Facebook algorithms*. *Information, Communication & Society*, 20(1), 30-44.

- Calhoun, C. (1992). *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge.
- Calhoun, C. (2003). *The Democratic Integration of Europe: Interests, Identity, and the Public Sphere*. In *Europe without Borders: Re-Mapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age*. Baltimore.
- Calhoun, C. (2010). *Rethinking secularism*. *The Hedgehog Review*, 12(3), 35-48.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., & Stone, A. M. (1992). *Public Space*. Cambridge University Press.
- Castells, M. (2008). *The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance*. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78-93.
- Castells, M. (2013). *Communication Power*. Oxford.
- Chadwick, A. (2006). *Internet politics: States, citizens, and new communication technologies*. Oxford University Press.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press.
- Chambers, S. (1996). *Reasonable Democracy: Jurgen Habermas and the Politics of Discourse*. Cornell University.
- Chouliaraki, L. (2013). *The ironic spectator: Solidarity in the age of post-humanitarianism*. John Wiley & Sons.
- Cohen, J. L., & Arato, A. (1992). *Civil society and political theory*. MIT Press.
- Collins, P. H. (1990). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. Routledge.
- Couldry, N. (2012). *Media, society, world: Social theory and digital media practice*. Polity Press.
- Couldry, N., & Curran, J. (Eds.). (2003). *Contesting Media Power: Alternative Media in a Networked World*. Rowman & Littlefield.
- Dahlberg, L. (2001). *The Habermasian Public Sphere Encounters CyberReality*. *Javnost – The Public*, 8(3), 86-88.

- Dahlberg, L. (2004). *The Habermasian Public Sphere: A Specification of the Idealized Conditions of Democratic Communication*. *Studies in Social and Political Thought*, 10, 2-18.
- Dahlberg, L. (2005). *The Habermasian Public Sphere: Taking Difference Seriously?* *Theory and Society*, 34(2), 111-136.
- Dahlgren, P. (1995). *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. SAGE Publications.
- Dahlgren, P. (2000). *The Internet and the Democratization of Civic Culture*. *Political Communication*, 17(4), 335-340.
- Dahlgren, P. (2005). *The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation*. *Political Communication*, 22(2), 147-162.
- Dahlgren, P. (2009). *Media and Political Engagement: Citizens, Communication, and Democracy*. Cambridge University Press.
- Dryzek, J. S. (2010). *Foundations and frontiers of deliberative governance*. Oxford University Press.
- Eley, G. (1992). *Nations, Publics, and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth Century*. In Craig Calhoun (Ed.), *Habermas and the Public Sphere* (pp. 289-339). MIT Press.
- Fraser, N. (1990). *Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy*. *Social Text*, (25/26), 56-80.
- Fraser, N. (2007). *Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Post-Westphalian World*. *Theory, Culture & Society*, 24(4), 7-30.
- Giroux, H. A. (2002). *Neoliberalism, Corporate Culture, and the Promise of Higher Education: The University as a Democratic Public Sphere*. *Harvard Educational Review*, 72(4), 425-464.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.

- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action, Volume 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Beacon Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. (T. Burger, Trans.). MIT Press. (Original work published 1962)
- Habermas, J. (1992). *Further reflections on the public sphere*. In C. Calhoun (Ed.), *Habermas and the public sphere* (pp. 421-461). Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press.
- Habermas, J. (2002). *Faith and Knowledge*. In E. Mendieta (Ed.), *Religion and Rationality: Essays on Reason, God, and Modernity* (pp. 101-120). MIT Press.
- Habermas, J. (2006). *The Divided West*. (C. Cronin, Trans.). Polity Press.
- Habermas, J. (2008). *Notes on a post-secular society*. *New Perspectives Quarterly*, 25(4), 17-29.
- Habermas, J. (2011). "The Political": *The Rational Meaning of a Questionable Inheritance of Political Theology*. In E. Mendieta & J. VanAntwerpen (Eds.), *The Power of Religion in the Public Sphere* (pp. 15-33). Columbia University Press.
- Habermas, J. (2012). *The Crisis of the European Union: A Response*. (C. Cronin, Trans.). Polity Press.
- Habermas, J. (2022). *Krieg und Empörung*. Отримано з: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>
- Habermas, J. *Autobiographical Interview*. In *Habermas and the Public Sphere*, edited by Craig Calhoun. Cambridge, MA: MIT Press, 1992.
- Held, D. (1995). *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance*. Polity Press.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Polity Press.

- Held, D., & McGrew, A. (2007). *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*. Polity Press.
- Holub, R. C. (1991). *Jürgen Habermas: Critic in the Public Sphere*. Routledge.
- Honneth, A. (2008). *Jürgen Habermas: A Biography*. *European Journal of Social Theory* 11, no. 1. 129-147.
- Horkheimer, M. (1982). *Critical Theory: Selected Essays*. Continuum.
- Howard, P. N. (2010). *The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam*. Oxford University Press.
- Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring*. Oxford University Press.
- Howe, J. (2008). *Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business*. Crown Business.
- Jhally, S. (1990). *The Codes of Advertising: Fetishism and the Political Economy of Meaning in the Consumer Society*. Routledge.
- Keane, J. (1998). *Civil society and the state*. Verso.
- Keane, J. (2003). *Global Civil Society?* Cambridge University Press.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). *Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era*. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369.
- Livingstone, S. (2014). *The Challenge of Changing Audiences: Or, What is the Audience Researcher to Do in the Age of the Internet?* *European Journal of Communication*, 29(3), 271-291.
- Mansbridge, J. (2010). *A "selection model" of political representation*. *The Journal of Political Philosophy*, 18(3), 344-368.
- Marcuse, H. (1964). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Beacon Press.
- Marwick, A., & Lewis, R. (2017). *Media Manipulation and Disinformation Online*. Data & Society Research Institute.

- McCarthy, T. (1998) *The Critical Theory of Jürgen Habermas*. In *A Companion to Continental Philosophy*, edited by Simon Critchley and William R. Schroeder. Blackwell Publishing
- McChesney, R. W. (2008). *The Political Economy of Media: Enduring Issues, Emerging Dilemmas*. Monthly Review Press.
- Mill, J. S. (1859). *On liberty*. Parker, Son, & Bourn.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
- Mouffe, C. (1993). *The return of the political*. Verso.
- Mouffe, C. (1999). *Deliberative democracy or agonistic pluralism?* *Social Research*, 66(3), 745-758.
- Mouffe, C. (2005). *The Democratic Paradox*. Verso.
- Baker, C. E. (2002). *Media, Markets, and Democracy*. Cambridge University Press.
- Murdock, G., & Golding, P. (2005). *Culture, Communications and Political Economy*. In J. Curran & M. Gurevitch (Eds.), *Mass Media and Society* (pp. 60-83). Hodder Arnold.
- Negt, O., & Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. University of Minnesota Press.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge University Press.
- Outhwaite, W. (1994). *Habermas: A Critical Introduction*. Stanford University Press.
- Papacharissi, Z. (2002). *The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere*. *New Media & Society*, 4(1), 9-27.
- Papacharissi, Z. (2010). *A private sphere: Democracy in a digital age*. Polity Press.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding From You*. Penguin UK.

- Pettit, P. (1997). *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford University Press.
- Pitkin, H. F. (1998). *The attack of the blob: Hannah Arendt's concept of the social*. *The American Political Science Review*, 92(1), 125-142.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. Columbia University Press.
- Sassatelli, R. (2007). *Consumer Culture: History, Theory and Politics*. SAGE Publications.
- Schmidt, J. (2004). *The Frankfurt School and Critical Theory*. In *The Cambridge Companion to Critical Theory*, edited by Fred Rush. Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (1998). *Liberty before Liberalism*. Cambridge University Press.
- Snyder, T. (2022). *We Should Say It. Russia Is Fascist*. Отримано з: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and Its Discontents*. W. W. Norton & Company.
- Sunstein, C. R. (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton University Press.
- Van Dijck, J., & Poell, T. (2013). *Understanding Social Media Logic*. *Media and Communication*, 1(1), 2-14.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe Report.
- Warner, M. (2002). *Publics and Counterpublics*. Zone Books.
- Whitebook, J. (1987). *The Young Habermas: A Critical Review of Theory and Practice*. *Social Research* 54, no. 1, 35-57.
- Wiggershaus, R. (1994). *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*. (M. Robertson, Trans.). MIT Press.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton University Press.

- Young, I. M. (2000). *Inclusion and democracy*. Oxford University Press.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and nation*. Sage.
- Бьом, У. (Ред.). (2003). *Філософія сьогодні. Розмови з У. Беком, Г.-Г. Гадамером, Ю. Габермасом, Г. Йонасом, О. Гьофе, В. Гьосле, Р. Рорті та ін.* Альтерпрес.
- Габермас, Ю. (1998). *Замах на розум*. У Філософський дискурс сучасності (с. 38-44). Український філософський фонд.
- Габермас, Ю. (1998). *Філософія як берегиня та тлумач*. У Філософія, історія, політологія, 1-2(6-7), 64-74.
- Габермас, Ю. (1998). *Інший спосіб подолання філософії суб'єкта: комунікативний versus суб'єктивний розум*. У Філософський дискурс сучасності (с. 5-37). Український філософський фонд.
- Габермас, Ю. (1999). *Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ*. У Комунікативна практична філософія: Підручник (с. 287-324). Лібра.
- Габермас, Ю. (1999). *Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики?* У Комунікативна практична філософія: Підручник (с. 325-345). Лібра.
- Габермас, Ю. (1999). *Про суб'єкта історії. Деякі мікування щодо хибних альтернатив*. У Комунікативна практична філософія: Підручник (с. 346-354). Лібра.
- Габермас, Ю. (1999). *Єдність розуму в розмаїтті його голосів*. У Комунікативна практична філософія: Підручник (с. 255-286). Лібра.
- Габермас, Ю. (2000). *Структурні перетворення у сфері відкритості*. Літопис.
- Габермас, Ю. (2001). *Філософський дискурс Модерну. Четверта хвиля*.
- Габермас, Ю. (2006). *Залучення іншого: Студії з політичної теорії*. Астролябія.

Габермас, Ю. (2010). *Постметафізичне мислення. Філософські статті*. Розділ 1. Повернення до метафізики? У *Філософія освіти: науковий часопис*, 1/2, 68-102.

Габермас, Ю. (2011). *До реконструкції історичного матеріалізму*. Дух і літера.

Габермас, Ю. (2011). *Постметафізичне мислення*. Дух і літера.

Габермас, Ю. (2014). *На хвилі думок (інтерв'ю Маркусу Шверінгу)*. У *Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал: додаток до юридичного журналу «Право України»*, 1/2, 486-493.

Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі XXI століття. (2011). Літопис.

Кастельс, М. (2007). *Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства*. Ваклер.

Лютий, Т., Ярош, О. (2016). *Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади*. НАУКМА.

Хабермас, Ю. (1993). *Пізнання й інтерес*. У *Читанка з філософії у 6 книгах* (Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст., с. 228-238). Довіра.

Хабермас, Ю. (1996). *Комунікативна дія і дискурс — дві форми повсякденної комунікації*. У *Першоджерела комунікативної філософії* (ст. 84-90). Либідь.

Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. (2011). Дух і літера.

Єрмоленко, В. (2022). *Спротив замість перемовин*. Отримано з: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-rosiji-chi-zupinit-putina-porazka-ukrajini-ostanni-novini-50246250.html>